

I S S N 1 3 9 2 - 7 3 7 X

Archivum Lithuanicum 19

KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT CHICAGO
VILNIAUS UNIVERSITETAS
VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS

ARCHIVUM *Lithuanicum* 19

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
VILNIUS 2017

Redaktorių kolegija / Editorial Board:

PROF. HABIL. DR. *Giedrius Subačius* (filologija / philology),
(vyriausiasis redaktorius / editor),

UNIVERSITY OF ILLINOIS AT CHICAGO,
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS, VILNIUS

DR. *Birutė Triškaitė* (filologija / philology),
(vyriausiojo redaktoriaus pavaduotoja / associate editor),

LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

HABIL. DR. *Ona Aleknavičienė* (filologija / philology),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

PROF. HABIL. DR. *Roma Bončkutė* (filologija / philology),
KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS

PROF. DR. *Pietro U. Dini* (kalbotyra / linguistics),
UNIVERSITÀ DI PISA

PROF. HABIL. DR. *Jolanta Gelumbeckaitė* (kalbotyra / linguistics),
JOHANN WOLFGANG GOETHE-UNIVERSITÄT FRANKFURT AM MAIN

DR. *Reda Griškaitė* (istorija / history),
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS, VILNIUS

DOC. DR. *Birutė Kabašinskaitė* (filologija / philology),
VILNIAUS UNIVERSITETAS

PROF. HABIL. DR. *Bronius Maskuliūnas* (filologija / philology),
ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS

DOC. DR. *Jurgis Pakerys* (filologija / philology),
VILNIAUS UNIVERSITETAS

PROF. HABIL. DR. *Rūta Petrauskaitė* (filologija / philology),
VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS, KAUNAS

HABIL. DR. *Christiane Schiller* (kalbotyra / linguistics),
HUMBOLDT-UNIVERSITÄT ZU BERLIN

PROF. DR. *William R. Schmalstieg* (kalbotyra / linguistics),
PENNSYLVANIA STATE UNIVERSITY, UNIVERSITY COLLEGE

HABIL. DR. *Darius Staliūnas* (istorija / history),
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS, VILNIUS

DR. *Mindaugas Šinkūnas* (kalbotyra / linguistics),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

DR. *Aurelija Tamošiūnaitė* (filologija / philology),
JOHANNES GUTENBERG-UNIVERSITÄT MAINZ

DR. *Jurgita Venckienė* (filologija / philology),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

Turinys (Contents)

Straipsniai (Articles)

Jurgita Venckienė

Lietuviški XIX a. pabaigos ir XX a. pradžios antkapių užrašai: santykis su bendrine kalba ○ 9

Jurgis Pakerys

Mažvydas ir Augustinas: *imk(it) ir skaityk(it)* ○ 39

Mindaugas Šinkūnas

Senųjų Biblijos vertimų lyginamųjų tyrimų automatizavimas ○ 57

Birutė Kabašinskaitė

Rašmuo <y> antrajame *Knygos nobažnystės* leidime ○ 99

Anna Helene Feulner

John Wilkins' *Essay* (1668) und die 'Londoner Bibel' ○ 113

Giedrius Subačius

Simono Daukanto *Didžiojo lenkų–lietuvių kalbų žodyno* rašymo laikas: 1852–1856, 1857–1858 m. ○ 137

Jurgita Venckienė

Juozapo Arnulfo Giedraičio *Naujas Įstatymas* (1816): santykis su *Evangelijų* leidimais XIX a. ○ 149

Olga Mastianica-Stankevič

Mečislovo Davainio-Silvestraičio dienoraštis: lietuvių inteligento saviraiškos Vilniuje liudininkas (1904–1912) ○ 171

Publikacijos (Publications)

Liucija Citavičiūtė

Iš Goethe's ir Schillerio archyvo Weimare: Abraamo Jakobo Penzelio, Johanno Wolfgango von Goethe's ir Martyno Liudviko Rėzos laišakai dėl lietuvių dainų rinkinio *Dainos oder Litthauische Volkslieder* (1825) ○ 197

Liucija Citavičiūtė

Iš Goethe's ir Schillerio archyvo Weimare: dvi Johanno Wolfgango von Goethe's recenzijos apie lietuvių dainų rinkinį *Dainos oder Litthauische Volkslieder* (1825) ○ 243

Jolanta Gelumbeckaitė

Abraomo Kulviečio ir Stanislovo Rapolionio biogramos XVI Magdeburgo centurijoje ○ 265

Domininkas Burba

Rankraštinis lenkų–lietuvių kalbų žodynelis Eustachijaus Tiškevičiaus dokumentų rinkinyje Vroclave ○ 281

Darius Staliūnas

1886 m. Zacharijaus Liackio traktatas apie lietuvių kalbą ○ 293

Recenzijos (Reviews)

Arūnas Sverdiolas

Recenzuojama: Dainora Pociūtė, *Nematomos tikrovės šviesa.*

Reformacijos Lietuvoje asmenybės ir idėjos, 2017 o 317

Vytautas Rinkevičius

Recenzuojama: Pietro U. Dini, „*ins undeudsche gebracht*“. *Sprachgebrauch*

und Übersetzungsverfahren im altpreußischen Kleinen Katechismus, 2014 o 325

Felix Thies

Review of: Virginija Vasiliauskienė, Kristina Rutkovska (eds.), Konstantinas Sirvydas,

Punktai sakymų nuo Advento iki Gavėnios = Konstanty Szyrwid, *Punkty Kazań od Adwentu do Postu*, Kritinis leidimas / Wydanie krytyczne, 2015; Virginija Vasiliauskienė,

Kristina Rutkovska (eds.), Konstantinas Sirvydas, *Punktai sakymų Gavėniai* =

Konstanty Szyrwid, *Punkty Kazań na Wielki Post*, Kritinis leidimas / Wydanie krytyczne,

2015; Virginija Vasiliauskienė, Kristina Rutkovska, *Konstantino Sirvydo Punktai sakymų* =

Punkty Kazań Konstantego Szyrwida, Teksto rengimo principai, rodyklės, šaltiniai /

Zasady edycji, indeksy, źródła, 2016 o 333

Robert Frost

Review of: Gina Kavaliūnaitė (ed.),

Samuelio Boguslavo Chylinskio Biblija 3. Chylinskio Biblijos istorijos šaltiniai, 2015 o 339

Roma Bončkutė

Recenzuojama: Domas Kaunas,

Kristijono Donelaičio atminties paveldas, Studija, 2016 o 349

Veronika Girininkaitė

Recenzuojama: Olga Mastianica, *Bajorija lietuvių tautiniame projekte*

(XIX a. pabaiga–XX a. pradžia), Monografija, 2016 o 363

Regina Venckutė

Recenzuojama: Birutė Vanagienė, *Šiaurės vakarų žemaičių žodynas.*

Ylakių, Lenkimų, Mosėdžio, Skuodo, Šačių apylinkių šnektos, 2014–2015 o 371

Diskusijos, apžvalgos, pastabos (Discussions, Surveys, Notes)

Veronika Girininkaitė

Laikraštis *Litwa* prenumeratoriaus akimis o 381

Vilma Zubaitienė

Mokslinė konferencija „Reformacija ir senoji Lietuvos raštija“ o 387

Ona Daukšienė

In memoriam: Eglė Patiejūnienė (1964–2017) o 393

Roma Bončkutė

In memoriam: Vytautas Vanagas (1930–2017) o 399

Liucija Citavičiūtė

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, Vilnius

Iš Goethe's ir Schillerio archyvo Weimare: Abrahamo Jakobo Penzelio, Johanno Wolfgango von Goethe's ir Martyno Liudviko Rėzos laiškai dėl lietuvių dainų rinkinio *Dainos oder Litthauische Volkslieder* (1825)

Goethe's ir Schillerio archyvas Weimare (Goethe- und Schiller-Archiv – Klassik Stiftung Weimar; toliau – GSA) yra seniausias Vokietijos literatūrinis archyvas. Jame sukauptas su XVIII–XIX a. vokiečių literatūra susijusių rašytojų, mokslininkų, filosofų, kompozitorių, menininkų kūrybinis palikimas, taip pat leidyklų, sąjungų ir literatūros draugijų archyvai. Archyve saugomi Johanno Wolfgango von Goethe's (1749–1832) kūrybiniai juodraščiai, dienoraščiai (juos rašė 57 metus), piešiniai, eskizai, laiškai, įvairių mokslo šakų tyrimai, privatūs užrašai, tarnybiniai dokumentai ir kt. Goethe's archyvas yra fenomenalus pagal išsamumą ir parengimo kruopštumą. 1814 m. Goethe sekretoriumi įdarbino Friedrichą Theodorą Davidą Kräuterį (1790–1856), kuris tvarkė jo archyvą, o vėliau tapo asmeniniu bibliotekininku. Kräuteris parengė visų dokumentų indeksą (*Repertorium*, jis išliko iki šių dienų) ir padarė visų išsiunčiamų laiškų nuorašus. Mirus paskutiniam anūkiui Waltheriui von Goethe'ui, 1855 m. archyvas atiteko Saksonijos-Weimaro ir Eisenacho didžiajai kunigaikštenei Sofijai. Ji archyvą įkurdino tam skirtame pastate, o 1889 m. ten buvo perkeltas ir Johanno Christopho Friedricho von Schillerio (1759–1805) literatūrinis palikimas.

Lietuvoje Weimaro lituanistika mažai žinoma arba visai nežinoma. Lituanistikai vertingų dokumentų yra 25 fonde (GSA, Bestand 25: Goethe, Johann Wolfgang / Werke), taip pat 28 ir 29 fonde (GSA, Bestand 28–29):

1) rankraštinis 130 lapų rinkinys *Dainos*, 1820 m. atsiųstas Goethe'ui (Litauische Lieder unter dem Titel „Dainos“; GSA 25/W 3229);

2) Goethe's recenzijų juodraščiai (*Dainos oder litthauische Volkslieder*, herausgegeben von L. J. Rhesa; GSA 25/W 3057);

3) korespondencija dėl lietuvių dainų rinkinio rengimo ir leidimo (GSA 28–29, apie ją žr. toliau).

Weimare esama ir unikalių lituanistinių spaudinių. Hercogienės Annos Amalijos bibliotekoje (Herzogin Anna Amalia Bibliothek) yra *Lietuvos bibliografijoje* I neužfiksuoto 1827 m. Leipzigo leidimo *Dainų* rinkinio egzempliorius. Goethe's asmeninėje bibliotekoje, esančioje jo name-memorialiniame muziejuje (Goethe-Nationalmuseum mit Goethes Wohnhaus, Frauenplan 1) saugomas įrištas oda ir puoštas auksu egzempliorius, kurį Goethe'i padovanojo Martynas Liudvikas Rėza (Martin Ludwig Rhesa, 1776–1840) 1825 m. Tie artefaktai taip pat nėra tirti.

Šiame straipsnyje-publikacijoje skelbiami 5 laišakai, saugomi Goethe's ir Schillerio archyvo 28 ir 29 fonde, susiję su lietuvių dainų rinkinio rengimu ir leidimu:

1) Abrahamo Jakobo Penzelio 1818 m. gruodžio 5 d. laiškas Johannui Wolfgangui von Goethe'i (Goethe / Eingegangene Briefe. Juli–Dezember 1818; GSA 28/80, Bl. 176–176v);

2) Johanno Wolfgango von Goethe's 1818 m. gruodžio 22 d. laiškas Abrahamui Jakobui Penzeliui (Goethe / Ausgegangene Briefe. 1818 Juli–Dezember–1819 Januar; GSA 29/18, Bl. 209–209v);

3) Abrahamo Jakobo Penzelio 1819 m. sausio 24 d. laiškas Johannui Wolfgangui von Goethe'i (Goethe / Eingegangene Briefe. Oktober 1818–März 1819; GSA 28/81, Bl. 35–35v);

4) Martyno Liudviko Rėzos 1820 m. spalio 14 d. laiškas Johannui Wolfgangui von Goethe'i (Goethe / Eingegangene Briefe. September–Dezember 1820; GSA 28/90, Bl. 552–553);

5) Martyno Liudviko Rėzos 1826 m. kovo 20 d. laiškas Johannui Wolfgangui von Goethe'i (Goethe / Eingegangene Briefe. Rhesa, Ludwig Jedemin; GSA 28/744, Bl. 1–2v).

Ši lituanistinė medžiaga nėra pakankamai ištirta, iki šiol publikuota tik jos fragmentų. Penzelio, Goethe's ir Rėzos susirašinėjimas išliko ne visas. Rėzos archyve¹ Penzelio laiškų nerasta, o Penzelio laiškų rinkiniuose² nėra Rėzos laiškų. Goethe, kiek žinoma, šia tema parašė tik vieną laišką. Šiai publikacijai kai kurie laišakai pirmą kartą išversti į lietuvių kalbą (Penzelio ir Goethe's susirašinėjimas), kitų vertimai atnaujinti (Rėzos laišakai Goethe'i).

Remiantis išlikusia korespondencija, atskleidžiamas Penzelio ketinimas anksčiau už Rėzą parengti lietuvių dainų rinkinį, „poetų kunigaikščio“ Goethe's vaidmuo šioje istorijoje, kai kurie Rėzos dainyno parengimo principai ir aplinkybės.

1. ABRAHAMAS JAKOBAS PENZELIS IR LIETUVIŲ DAINOS. 1820 m. Karaliaučiaus universiteto profesorius Martynas Liudvikas Rėza parengė 85 lietuviškų dainų rinkinį su vertimu į vokiečių kalbą, tačiau Karaliaučiuje buvo sunku rasti leidėją, todėl Rėzos žvilgsnis krypo į Vokietiją, kur buvo daugiau leidyklų ir mažesni spaudos kaštai. Ieškodamas įtakingo asmens, galinčio rekomenduoti rankraštį

¹ Rėzos asmeninis archyvas dabar saugomas Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje, Rankraščių skyriuje (LMAVB RS: f. 137, 1–35).

² *Nachlass von Penzel, Abraham Jacob* (1749–1819), Zentrale Datenbank Nachlässe ZDN.

potencialiam leidėjui, jis ryžosi kreiptis į Johanną Wolfgangą von Goethe'ę, nes žinojo, kad poetas vertina įvairių tautų liaudies dainas. Tarpininkauti paprašė žinomą vokiečių filologą, Jenos universiteto anglų kalbos lektorių, poliglotą Penzelį.

Abrahamas Jakobas Penzelis (1749–1819) gimė Saksonijos-Anhalto žemėje, studijavo Göttingeno, Leipzigo universitetuose, disertaciją apgynė Halėje, vėliau savišvietos tikslu ir ieškodamas nuolatinės darbo vietos keliavo po Europą, vertė antikos autorius, rašė filologines studijas, kūrė poeziją, rengė publikavimui vokiečių autorių raštus, leido periodinius laikraščius, buvo namų mokytoju, dėstė gimnazijose³. Gyvendamas Karaliaučiuje 1775–1778 m. jis kartu su Johannu Jakabu Kanteriu leido laikraštį *Königsbergische gelehrte und politische Zeitungen*, bendravo su aukštais Prūsijos Karalystės valdininkais, užmezgė ryšius su Karaliaučiaus intelektualais Immanueliu Kantu, Johannu Georgu Hamannu ir kt. Jis aktyviai susirašinėjo su Vokietijos mokslininkais bei literatais, siedamas dviejų vokiškų kraštų kultūrinį gyvenimą. Karaliaučiuje Penzelis išvertė jį išgarsinusių senovės graikų geografo Strabono veikalą *Allgemeine Erdbeschreibung* (4 tomai, 1775–1777).

Lietuvių kalbos Penzelis pramoko pas Zygfrydą Ostermejerį⁴, kuris 1777–1780 m. Karaliaučiaus universitete studijavo teologiją ir dėstė Lietuvių kalbos seminare. Per šį užmezgė ryšius ir su jo tėvu Gotfrydu Ostermejeriu⁵.

Domėtis prūsų krašto istorija ir lietuvių kalba Penzelį skatino Karaliaučiuje viręs gyvenimas, kuriame ir pats aktyviai dalyvavo. 1775 m. Karaliaučiuje Gotfrydas Ostermejeris paskelbė veikalą apie Prūsijos religijos istoriją *Kritischer Beytrag zur Altpreußischen Religionsgeschichte*⁶, kuriame įrodinėjo, kad prūsai yra pirmieji šio krašto gyventojai, išpažinę savitą tikėjimą, o jo relikto randama ir XVIII a. Šiame veikle Ostermejeris pradėjo polemiką su švedų kilmės Halės universiteto profesoriumi Hansu Erichu Thunmannu, išleidusiu veikalą apie Šiaurės tautų senovės istoriją *Untersuchungen über die alte Geschichte einiger Nordischen Völker* (1772) ir teigusiu, kad prūsai ir lietuviai yra ne savita tauta, o slavų, gotų ir finų mišinys. Ostermejerio knygos egzempliorių Penzelis nusiuntė į Berlyną geografui Antonui Friedrichui Büschingui⁷, kuris buvo parašęs pratarinę Thunmanno veikalui. Büschingo viešai reiškiamą kritišką ir įžeidžiantį nuomonę paskatino Ostermejerį tęsti tyrimus. 1780 m. Penzeliui dar tebeesant Karaliaučiuje pasirodė Ostermejerio veikalas apie senuosius Prūsijos gyven-

3 Apie prieštarą vertinamą Penzelio asmenybę ir audringą gyvenimą Europoje, jo ryšius su Vokietijos ir Prūsijos elitu ir Prūsijos lietuvių raštijos veikėjais žr. Ere-tas 1938, 2–16; Bulling 1950, 260–275; Gerulaitienė 2000a, 89–106; Gerulaitienė 2000b, 326–346; Gerulaitienė 2002, 7–20.

4 Zygfridas Ostermejeris (Siegfried Ostermeyer, 1759–1821) – Plybiškės kunigas, išgarsėjo lietuvių kalbos teises viešajame gyvenime ginančia knygele *Ist es anzurathen die liththauische Sprache zu verdrängen und die Litthauer mit den Deutschen zu ver-*

schmelzen? (1817), rengė lietuviškas giesmes, kūrė eilėraščius.

5 Gotfrydas Ostermejeris (Gottfried Ostermeyer, 1716–1800) – Trempų kunigas, Karaliaučiaus karališkosios vokiečių draugijos garbės narys, išleido prūsų istorijos ir mitologijos veikalų, parengė naują lietuvišką giesmyną (1781, neišlikęs), lietuvių kalbos gramatiką (1791), pirmąją lietuviškų giesmių istoriją (1793).

6 Ostermeyer 1775.

7 Gerulaitienė 2002, 16.

tojus *Gedanken von den alten Bewohnern des Landes Preussen* (1780), pelnęs jam istoriko vardą. Šie istoriniai tyrimai atkreipė mokslo visuomenės dėmesį į Prūsijos lietuvių tautos savitumą. Tuo pačiu metu Karaliaučiuje Penzelis „atrado“ ir lietuvių dainas. 1775 m. Vokietijos romantikų pavyzdžiu Karaliaučiuje susibūrusi poetų grupelė išleido almanachą *Preussische Blumenlese (Prūsijos puokštė)*, jame buvo paskelbtas pluoštas lietuvių liaudies dainų. Jas į vokiečių kalbą išvertė Karaliaučiaus universiteto poezijos profesorius Johannes Gottliebas Kreuzfeldtas. Vėliau jis teikė dainų Johanno Gottfriedo Herderio pasaulio tautų dainų rinkiniui *Volkslieder (1778–1779)*⁸, kuriame įdėtos į vokiečių kalbą išverstos 8 lietuvių dainos ir perspausdintas garsaus vokiečių dramaturgo Gottholdo Ephraimo Lessingo palankus lietuvių dainų įvertinimas.

Išvykęs iš Karaliaučiaus, 1780 m. vasarą Penzelis iš Krokuvos parašė Prūsijos feldmaršalui, Karaliaučiaus gubernatoriui Friedrichui Adolfui von Kalckreuthui laišką, prašydamas atsiųsti lietuvių dainų. Laiškas buvo persiųstas Gotfrydui Ostermejeriui, o šis parūpino dukters Justinės užrašytų tekstų⁹. Iš Penzelio ir Ostermejerio korespondencijos matyti, kad Penzelis ketino rengti lietuvių dainų publikaciją ar net rinkinį (Penzelio laiškų Ostermejeriui neišliko), bet Ostermejeris jo idėją 1781 m. sausio 6 d. rašytame laiške įvertino skeptiškai:

Ich halte aber unfere Dainas, fo viel ich der[en] gefehen, des lobes nicht werth, das Ihn[en] ein Leßing u[nd] andere beylegen. Es ist kindifche Tändeleien u[nd] weiter nichts, zuwid[er] laufs auch wohl schmutziger Zeug mit unter, das anftößig ift. [...] Mein Rath gienge also dahin, daß E[ure] Hochwür[den] von die[em] Vorhab[en] ganz abftünden u[nd] dero dankbarkeit geg[en] unfer Preuff[en] auf eine andere Art an den Tag leg[en]. Sollt[en] diefelb[en] aber auf Ihr[en] Sin[n] beharr[en], fo bitte mir fo dan[n] in Königsberg jemanden anzuzzeigen, an den ich die mundirt[en] *Dainas* abliefe[rn] kann[n]¹⁰.

Vertimas

Mūsų *Dainos*, kiek man jų teko matyti, laikau nevertomis tokių pagyrimų, kokius joms skyrė kažkoks Lessingas ir kiti. Tai tik vaikų žaidimas ir nieko daugiau: jos nesurimuotos, o kartais ir nešvankios, tiesiog smerktinos [...] Taigi patarčiau Jūsų Kilnybei šio ketinimo visai atsisakyti ir savo dėkingumą mūsų Prūsijai pareikšti kitokiu būdu. Tačiau jei savo sumanymo ir toliau laikytumėtės, tai prašyčiau man nurodyti ką nors Karaliaučiuje, kam galėčiau perduoti švariai perrašytas *Dainas*¹¹.

Tačiau mažuosius tautosakos žanrus – patarles, priežodžius ir mįsles – Ostermejeris vertino daug palankiau – jis pats juos rinko ir traukė į rankraščius bei knygas kaip lietuvių gyvenseną, pasaulėvoką, kalbos ypatybes atspindinčius faktus¹². Ostermejerio laiškas neatšaldė Penzelio užsidegimo, tik šis bendravimas greitai nutrūko, nes Gotfrydas Ostermejeris 1800 m. mirė.

8 [Herder] 1778–1779.

9 Gerulaitienė 2002, 75. Justinė Ostermejer (Justine Ostermeyer, 1753–1839) – pirmoji žinoma lietuvių dainų rinkėja moteris.

10 Gerulaitienė 2002, 73.

11 Gerulaitienė 2002, 75.

12 Aleknavičienė 2014, 47–57, 100–135, 222–399; Aleknavičienė 2016, 20–71.

2. ABRAHAMO JAKOBO PENZELIO PAŽINTIS SU MARTYNU LIUDVIKU RĖZA. 1817 m. Penzelis grįžo į Vokietiją ir iš ten užmezgė ryšius su Prūsijos valdininku Johannu Georgu Scheffneriu¹³ (ankstesnis jo respondentas feldmaršalas von Kalckreuthas 1818 m. mirė), o per jį susipažino su garsėjančiu Karaliaučiaus intelektualu Martynu Liudviku Rėza. 1818 m. Prūsijos karalius Frydrichas Vilhelmas III apdovanojo Rėzą aukso medaliu „Už nuopelnus“ (*Die Goldene Verdienst-Medaille*), greičiausiai jis buvo apdovanotas už mokslinę veiklą¹⁴ (1816 m. buvo išleistas trečiasis perredaguotas lietuviškos Biblijos leidimas ir jį lydėjusi mokslinio pobūdžio vokiška studija). Literatūros pasaulyje Rėza jau buvo žinomas kaip originalių vokiškų eilėraščių rinkinio *Prutena* (1809) autorius, o 1818 m. gruodžio 28 d. karalius pasirašė raštą, patvirtintą karališkuoju antspaudu (rastas tik nuorašas), skiriantį Rėzą Karaliaučiaus universiteto Teologijos fakulteto ordinariniu profesoriumi¹⁵.

1818 m. gegužę Scheffnerio paragintas Rėza nusiuntė Penzeliui lietuviškų knygų. Tarp jų buvo Gotfrydo Ostermejerio anūko, Zygfrydo Ostermejerio sūnaus, Natanielio Frydricho Ostermejerio vertimai į lietuvių kalbą – religinių pamokymų knygelė *Graudenimo balsas* ir meditacijų bei giesmių knygelė *Nedeldienos knygelės* (abi 1818)¹⁶. Galima spėti, kad siuntinyje buvo ir Rėzos parengtų Donelaičio *Metų* egzempliorius, nes tą pačią vasarą žurnale *Jenaische Allgemeine Literaturzeitung* Penzelis paskelbė recenziją, palankiai įvertindamas Donelaičio kūrinį ir jo leidėją Rėzą¹⁷. Atsidėkodamas už recenziją Rėza rengė Penzeliui naują lituanistinių knygų siuntą, vis tikėdamasis per jį užmezgti ryšius su Goethe ir Vokietijos spaustuvininkais.

Rėzai juo labiau teko skubėti, nes Penzelis nebuvo atsisakęs minties išleisti lietuvių dainų rinkinį. 1820 m. spalį Rėza rašė Goethe'į, kad Penzelis jo prašęs atsiųsti lietuvių dainų ir ketinęs jas pateikti Goethe'į bei prašyti jo rekomendacijos¹⁸ (Rėzos minimas Penzelio laiškas neišliko). Greičiausiai Penzelis planavo leisti rinkinį vokiečių kalba, nes lietuvių kalbos, atrodo, gerai nemokėjo. Rėza jam atsakęs, kad rengiasi pats išleisti nedidelį lietuviškų dainų rinkinį su vertimu į vokiečių kalbą ir paprašė perleisti Jo Ekscelencijos palankumą ir malonę (Rėzos minimas laiškas neišliko). Penzelio ir Rėzos susirašinėjimas dėl lietuviško dainyno vyko, matyt, 1818 m. rudenį, nes laiške Goethe'į Rėza mini 1818 m. rugpjūtį išspausdintą Donelaičio *Metų* Penzelio recenziją, kuri ir parodžiusi, kad recenzentas nepakankamai moka lietuvių kalbą.

13 Johannas Georgas Scheffneris (1736–1820) – Karaliaučiaus Karo ir domenų rūmų sekretorius, Karo ir mokesčių departamento patarėjas Gumbinėje. Jo nuopelnus vertino Prūsijos karalius.

14 Už nuopelnus kare su Prancūzija Rėza jau buvo apdovanotas 1814 m. medaliu (*Militär-Verdienst-Medaille*).

15 *Dr. Rhesa 1810–1840*, Archiwum Państwowe w Olsztynie: Universität, 1646 / 667.

16 Latvijos valstybinėje bibliotekoje Rygoje saugomi egzemplioriai su 1818 m. gegu-

žės 31 ir birželio 1 d. Penzelio įrašais: „An Herrn Professor Rhesa und durch selbigen an mich Abraham Jacob Penzel“ („Profesoriui Rėzai, o per jį man Abrahamui Jakobui Penzeliui“). Juos rado Juozas Tumelis, žr. *LB I* 301.

17 P[enzel] 1818, 297–302, perrašą ir vertimą į lietuvių kalbą žr. Rėza 2014, 567–570, 272–277.

18 Rėzos laišką Goethe'į, rašytą 1820 m. spalio 14 d., žr. toliau, p. 225–230.

1819 m. pavasarį Rėza pasiuntė Penzeliui naują lietuviškų knygų siuntą. Ją vežė į Weimarą generaliniu superintendentu paskirtas profesorius Johannas Friedrichas Krause¹⁹. 1819 metų Velykų dieną (tais metais jos buvo balandžio 11 d.) Rėza parašė Scheffneriui²⁰, kad neseniai pasiuntęs Penzeliui 12 lietuviškų knygų ir pateikė ataskaitą dėl panaudotos 10 talerių sumos, kurią jam suteikė dvaro valdytojas Hansas Jakobas von Auerswaldas²¹. Rėza nežinojo, kad Penzelis neseniai buvo miręs ir siuntos negavo. O 1820 m. rugpjūčio 16 d. mirė ir Scheffneris.

Apie šios siuntos turinį žinoma mažai. Rėza laiške paminėjo tik tris knygas: Gotfrydo Ostermejerio lietuviškų giesmių istoriją *Erste Litthauische Liedergeschichte* (Königsberg, 1793); Gotthardo Friedricho Stenderio latvių kalbos gramatiką su žodynu *Neue vollständige Lettische Grammatik, Nebst einem hinlänglichen Lexicon* (Braunschweig, 1761); Rėzos parengtą naują lietuvišką Bibliją (Karaliaučius, 1816). Knygų jam siuntė ir Zygfrydas Ostermejeris, bet kas buvo šio skrynioje, nežinojo nė pats Rėza. Penzelio asmeninė biblioteka 1820 m. sausio 17 d. išparduota aukcione²².

3. ABRAHAMO JAKOBO PENZELIO IR JOHANNO WOLFGANGO VON GOETHE'S RYŠIAI. 1818 m. pabaigoje Rėzos raginamas Penzelis ėmėsi megzti ryšius su Goethe, vildamasis iš to laimėti ir pats, nes jo padėtis Jenos universitete nebuvo stabili. Saksonijos-Weimaro-Eisenacho kunigaikštis Augustas kuruoti mokslo ir meno institucijas Weimare ir Jenoje buvo pavedęs Goethe'į. Jau ir anksčiau per artimus Goethe's aplinkos žmones Penzelis bandė priartėti prie įtakingojo asmens tikėdamasis protekcijos dėl savo veikalų ir vertimų leidimo ir siekdamas akademijoje bibliotekininko vietos, o dėl to jau ne kartą buvo rašęs Goethe'į.

Penzelis 1818 m. gruodžio 5 d. rašytame laiške pristatė Rėzą kaip universiteto profesorių, naujos lietuviškos Biblijos leidėją Prūsijoje. Paminėjo, kad lietuvių dainų jis yra paskelbęs Karaliaučiaus mokslinėje periodikoje²³ ir ketinąs vykti į Rusijos Lietuvą rinkti dainų, bet prieš brangią kelionę norįs užsitikrinti Vokietijoje leidėją, todėl prašytų Goethe's rekomendacijos rinkiniui. Toliau, naudodamasis proga, dėstė savo asmeninius prašymus dėl tarnybos Jenoje.

Goethe atsakė 1818 m. gruodžio 22 d. Jis patvirtino, kad domisi liaudies dainomis ir nuolat gauna įvairių tautų dainų pavyzdžių, todėl būtų malonu išgirsti apie Karaliaučiaus profesoriaus ketinimus. Jis mielai rekomenduotų rankraštį kokiam nors

19 Johannas Friedrichas Krause (1770–1820) – Karaliaučiaus universiteto teologijos profesorius, nuo 1819 m. generalinis superintendantas Weimare.

20 Rėzos laiškų Scheffneriui perrašą ir vertimą į lietuvių kalbą žr. Rėza 2014, 266, 564.

21 Hansas Jakobas von Auerswaldas (1757–1833) 1806 m. karaliaus paskirtas Karaliaučiaus universiteto kuratoriumi ir Finansų, karo ir domenų rūmų tarėju, nuo 1808 m. – slaptasis valstybės tarėjas ir Rytų Prūsijos bei lietuviškų apskričių oberprezidentas,

nuo 1811 m. – karališkųjų žemių valdytojas, jo dvaras Karaliaučiuje buvo kultūrinio ir dvasinio gyvenimo centras. Tikriausiai Albertinoje jis susipažino su Rėza, kuris 1807 m. gynė desertaciją apie Kanto Šventųjų knygų aiškinimą.

22 Bulling 1950, 270.

23 Leidinyje *Beiträge zur Kunde Preußens* Rėza publikavo lietuvių liaudies dainų tyrimą „Ueber litthauische Volkspoefie“, jį iliustravo dešimčia lietuvių dainų, išverstų į vokiečių kalbą (Rhesa 1818a, 514–524).

leidėjui („fo würde gern irgend eine Empfehlung deffelben [des Werkes] übernehmen“) ir paprašė pranešti, kai rinkinys bus parengtas spaudai.

1819 m. sausio 24 d. Penzelis pranešė Goethe'į, kad nusiuntęs Rėzai į Karaliaučių laiško nuorašą, ir jausdamasis atlikęs misiją, grįžo prie asmeninių problemų. Pasiūlęs iš savo bibliotekos padovanoti serbų, vengrų, slovakų tautų liaudies dainų rinkinių ar rankraščių, prašė skirti jam nors bibliotekininko padėjėjo vietą.

4. MARTYNO LIUDVIKO RĖZOS LAIŠKAI JOHANNUI WOLFGANGUI VON GOETHE'Į. Penzeliui mirus, Rėzai teko dainyno leidyba rūpintis pačiam. 1820 m. rudenį jis jau buvo parengęs rankraštį, o spalio 14 d. išsiuntė Jo Ekscelencijai į Weimarą. Laiške pristatydamas lietuvių dainas, Rėza remiasi Vokietijos ir Prūsijos autoritetais, mini palankius Gottholdo Ephraimo Lessingo²⁴ ir Johanno Gottfriedo Herderio²⁵ atsiliepimus, taip pat Kristijono Gotlybo Milkaus žodyno²⁶ pratarmėse pasakytas Karaliaučiaus filologo Danieliaus Jenischo²⁷ bei filosofo Immanuelio Kanto²⁸ mintis apie lietuvių kalbą ir tautą. Dainas jis vadina lietuvišku žodžiu *Dainos*²⁹, tuo pabrėždamas jų išskirtinumą. Pabaigoje kukliai pristato savo paties darbus: Donelaičio *Metus* (1818)³⁰, originalių vokiškų eilėraščių ir sekimų, parašytų remiantis lietuvių liaudies dainomis, tomelių *Prutena* (1809)³¹, taip pat mokslinį veikalą apie Biblijos vertimą į lietuvių kalbą (1816)³².

24 Gottholdas Ephraimas Lessingas (1729–1781) – vokiečių dramaturgas, vokiečių teatro kūrėjas, literatūros kritikas, 1759–1766 m. leido laikraštį *Briefe, die neueste Literatur betreffend* (*Laiškai apie naujausią literatūrą*). Lessingas rašė: „Es ist nicht lange, als ich in Ruhigs Littauischem Wörterbuch blätterte, und am Ende der vorläufigen Betrachtungen über diese Sprache, eine hierher gehörige Seltenheit antraf, die mich unendlich vergnügte. Einige Littauische Dainos oder Liederchen, nehmlich, wie sie die gemeinen Mädchen dafelbst fingen. Welch ein naiver Witz! Welche reizende Einfalt!“ („Neseniai varčiau Ruigio lietuvių kalbos žodyną ir prie jo pridėtame plačiame tyrinėjime apie šią kalbą aptikau čia labai derančią retenybę, kuri mane be galo pradžiugino: tai kelios lietuviškos Dainos arba dainelės, kokias ten dainuoja kaimo merginos. Koks naivus sąmojis, koks žavus paprastumas!“) (Lessing 1759, 241–242).

25 Johannas Gottfriedas Herderis (1744–1803) – vokiečių filosofas, teologas, poetas, literatūros kritikas, Goethe's bičiulis, išleido dviejų dalių rinkinį *Volkslieder* (1778–1779). Jame išspausdino įvairių Europos tautų

dainų: vokiečių, anglų, ispanų, latvių, estų, škotų, šveicarų, danų, graikų ir kt. Turinyje prie kai kurių dainų pavadinimų jis pridėjo komentarus; pastabas apie lietuvių dainas žr. [Herder] 1778, 316.

26 Milkus 1800.

27 Danielius Jenischas (1762–1804) – filosofas ir poetas, Berlyno pamokslininkas. Veikale, kuriame buvo bandoma nustatyti tobuliausią Europos kalbą, aprašydamas lietuvių kalbą Jenischas įdėjo 4 posmus iš dainos „Aš atsisakiau savo močiutei“ ([Jenisch] 1796, 491–492).

28 Immanuelis Kantas (1724–1804) – klasikinės vokiečių filosofijos pradininkas, Karaliaučiaus universiteto profesorius. Turimas galvoje Kanto palankus žodis apie lietuvių tautą ir kalbą „Nachschrift eines Freundes“ Milkaus žodyne.

29 Šį terminą pirmasis pavartojo Michaelis Mörlinas traktate *Principium primum in lingua Lithvanica* (Königsberg, 1706, 23), publikaciją vokiečių ir lietuvių kalba žr. Drotvinas 2008.

30 Rhesa 1818b.

31 Rhesa 1809.

32 Rhesa 1816.

Sakydamas Vokietijos spaudoje skaitęs, kad *Dainos* nebūtų nepageidaujamos mokslo visuomenėje, Rėza, matyt, turėjo galvoje 1818–1820 m. Donelaičio *Metų* recenzijas Jenoje (Penzelio), Leipzige (nežinomo autoriaus), Weimare (spėjama, Augusto Friedricho Kotzebue's) ir Göttingene (Jakobo Grimmo), kuriose Rėza buvo raginamas tesėti pažadą³³ ir išleisti lietuvių dainų rinkinį.

Goethe'ę adresantas tituluoja „poetų kunigaikščiu ir vokiečių literatūros hercogu“ („den Deutfchland wohl ohne Schmeicheleÿ den Dichter=Fürften und Herzog feiner Literatur genannt hat“). Po mandagia retorika slypi trys prašymai: 1) įvertinti, ar rinkinį verta spausdinti; 2) palankiu atveju parašyti teigiamą atsiliepimą; 3) rekomenduoti leidėją Vokietijoje. Radęs leidėją „knygų mieste“, Rėza tikėjosi ne tik mažesnių išlaidų, bet ir platesnės sklaidos.

Goethe nieko neatsakė prašytojui, tik 1820 m. lapkričio 7 d. dienoraštyje įrašė: „Von Prof. Rhesa in Königsberg Lettische Lieder“³⁴, o apie 1828 m. rašydamas antrąją recenziją jau išspausdintam rinkiniui, rankraštį paminėjo dar kartą³⁵:

Außerdem liegt bereits feit mehreren Jahren eine ftarke Sammlung folcher wohlverdeutfchten Gedichte bey mir, die ich, wie fo manches andere in Hoffnung deffen was gegenwärtig gefchieht, im Stillen ruhen ließ.

Vertimas

Be to, pas mane jau daugelį metų guli į vokiečių kalbą gerai išverstas nemažas tokių eilių rinkinys, kurį, kaip ir kai kuriuos kitus dalykus, tikėdamasis to, kas dabar ir įvyko, buvau atidėjęs į šalį.

Laukdamas Goethe's atsakymo, Rėza ketverius metus tobulino rinkinį, ypač vertimą į vokiečių kalbą, keitė dainyno kompoziciją, rašė dalykinius komentarus, surinko melodijų rinkinį, parengė studiją apie lietuvių liaudies dainas ir pagaliau 1825 m. vasarą atidavė spausdinti Karaliaučiaus spaustuvininkui Hartungui. Rinkinys *Dainos oder Litthauische Volkslieder* išspausdintas 1825 m. spalio pradžioje leidėjo lėšomis ir be honoraro autoriui.

Knyga dedikuota Prūsijos valstybės ministrui baronui von Altensteinui³⁶, jam leidinio egzempliorius su laišku³⁷ išsiųstas 1825 m. spalio 12 d. Kiti egzemplioriai išsiųsti Jakobui Grimmui ir Goethe'į. Kam buvo dar siunčiama knyga – nežinoma. Tikėtina, literatūros žurnalams ir potencialiems recenzentams.

33 Rhesa 1818b, VI. Donelaičio *Metų* recenzijų perrašą ir vertimą į lietuvių kalbą žr. Rėza 2014, 271–282, 566–587.

34 *Goethes Werke*, 1895, 245.

35 Recenzijos rankraštis pirmą kartą publikuotas Goethe's pomirtiniame raštų rinkinyje *Goethe's nachgelassene Werke*, 1833, 356–359; faksimilę, perrašą ir vertimą į lietuvių kalbą žr. toliau, p. 254–264.

36 Karlas von Steinass zum Altensteinas (1770–1840) – Prūsijos finansų ministras, kartu

su Wilhelmu von Humboldtu vykdė Prūsijos švietimo reformą, 1822 m. išrinktas Karališkosios Prūsijos mokslų akademijos garbės nariu. Galima spėti, kad *Dainų* rinkinį Rėza būtų dedikavęs Goethe'į (Donelaičio *Metų* leidinyje Rėza įdėjo eiliuotą dedikaciją Wilhelmui von Humboldtui).

37 *Acta betreffend den Professor Dr. Rhesa zu Königsberg vom Oktbr. 1825.–1827*; GStA PK: I. HA Rep. 76 V f Lit. R Nr. 11, Bl. 1.

Kad ši kartą siuntinys saugiai pasiektų adresatą, oda įrištą ir auksu puoštą dainyno egzempliorių Rėza perdavė į Berlyną slaptajam valstybės tarėjui, karaliaučiškiui Georgui Heinrichui Ludwigui Nicolovijui³⁸, kuris buvo vedęs Goethe's dukterėčia. Jenischas rašo, kad knygą į Weimarą nuvežė Nicolovijaus sūnus, teisės daktaras Alfredas Nicolovijus, kuris dažnai svečiuodavosi Goethe's namuose³⁹, bet, atrodo, knyga buvo išsiųsta paštu. 1825 m. spalio 31 d. Goethe dienoraštyje įrašė: *Dainos, lettische Lieder durch Rhessa. Gesendet von Nicolovius*⁴⁰. Goethe ir ši kartą Rėzai neatsakė.

Netrukus Karaliaučiuje⁴¹ ir Weimare⁴² pasirodė pirmieji anonsai, Karaliaučiuje išspausdinta pirmoji recenzija⁴³, o 1826 m. pavasarį ir vasarą Berlyne⁴⁴, Göttingene⁴⁵, Vienoje⁴⁶. Goethe savo nuomonę pareiškė tik privačiai. 1826 m. vasario 23 d. profesorius Karlui Jakobui Ikenui į Bremeną rašė:

Begeben wir uns nun doch einen Sprung an die Ostsee, so finden wir die: Dainos, die liththauifchen Volkslieder überfetzt und gefammelt von L. J. Rhesa. – Auch diefe, handfchriftlich längft in meinem Befitze, werden jetzt fchätzbares Gemeingut⁴⁷.

Vertimas

O štai pažvelkime į Baltijos pajūrį, ten rasime *Dainos oder litthauischen Volkslieder*, išverstos ir surinktos L. J. Rėzos. Tos dainos (pas mane jau senokai guli ir rankraštinius jų rinkinys) dabar tapo vertingu kultūros turtu.

Nesulaukęs iš Weimaro nei žinios, nei recenzijos, 1826 m. kovo 20 d. Rėza parašė Goethe'į antrą laišką. Tuomet jis nežinojo, ar 1820 m. rankraštinius rinkinys pasiekė Weimarą, atrodo, to nesužinojo iki mirties⁴⁸. Šiame laiške Rėza priminė ir anksčiau rašytą laišką, ir rankraštį, ir spausdintą knygą, perduotą per Nicolovijų. Ši kartą prašė tik tiek, kad Jo Aukštybė teiktųsi draugiškai žvilgtelėti į „kuklius lietuvių liaudies mūzos kūrinys“.

Iš Rėzos laiško sužinome apie kai kurias rinkinio rengimo aplinkybes, jo sudarymo metodiką. Rėzai buvo ypač svarbu išsaugoti tekstų autentiškumą. Vieną dainą „Verpk, dukryte, netingėk“ jis pacituoja lietuvių ir vokiečių kalbomis; jos į rinkinį neįtraukęs, nes pasirodžiusi per daug išdailinta, ir klausia, ką apie tai manęs Goethe. Matyti, kad Rėza dar visai bandė užmegzti ryšį su senstančiu poetu. Rėza domėjosi dainų variantiškumu ir laiške užsiminė, kad iš įvairiose vietovėse užrašytų variantų galėtų padaryti analizę su psichologinėmis išvadomis, tačiau tada vėl kiltų leidybos problemų. Goethe's atsakymo nesulaukęs, Rėza to sumanymo atsisakė.

38 Georgas Heinrichas Ludwigas Nicolovijus (1767–1839) gimė Karaliaučiuje, ten pat pradėjo tarnybinę veiklą, vėliau paskirtas į Berlyną ir kartu su Humboldtui vykdė Prūsijos švietimo reformą; 1817 m. tapo valstybės tarybos nariu.

39 Jenisch 1931, 420.

40 *Goethes Werke*, 1899, 120.

41 [Anonym] 1825b, 1915.

42 [Anonym] 1825c, 648.

43 [Anonym] 1825a, 1392.

44 [Höpker] 1826, 136, 140, 144, 145–147.

45 [Grimm] 1826, 1025–1033.

46 [Anonym] 1826, 585–587, 594–595, 601–602.

47 *Goethes Werke*, 1907, 303.

48 Ši rankraštinė knyga išliko Goethe's archyve Weimare. Į Lietuvą parvežtos fotokopijos ir rengiama publikacija.

Pirmą kartą Goethe oficialiai pasisakė apie Rėzos parengtą dainyną tik 1826 m. rudenį žurnale *Ueber Kunst und Alterthum*⁴⁹, kuriame anonsavo tris naujas knygas:

Durch die Verſpätung des gegenwärtigen Heftes bin ich ein gar mannigfacher Schuldner für angenehme Mittheilungen geworden. Zum Schluß als vorläufige Anzeige Folgendes: Die deutſche poetiſche Literatur hat drey ſchöne Gefchenke erhalten, die ich der Reihe nach als groß, lieblich und würdig verſichern möchte. Serbiſche Lieder überſetzt von Tawi, zweyter Theil; Lettiſche Lieder von Rhefa; Frithiof, durch Amalie von Helwig, aus dem Schwediſchen.

Immer mehr werden wir in den Stand gefetzt einzufehen was Volks- und Nationalpoefie heißen könne: denn eigentlich giebt es nur Eine Dichtung, die echte, ſie gehört weder dem Volke noch dem Adel, weder dem König noch dem Bauer; wer ſich als wahrer Menſch fühlt wird ſie ausüben, ſie tritt unter einfachem ja rohen Volke unwiderſtehlich hervor, iſt aber auch gebildeten, ja hochgebildeten Nationen nicht verſagt. Unſere wichtigſte Bemühung bleibt es daher zur allgemeinften Ueberſicht an gelangen, um das poetiſche Talent in allen Aeufferungen anzuerkennen und es als integranen Theil durch die Gefchichte der Menſchheit ſich durchſchlingend zu vermerken.

Vertimas

Vėluojant ſio žurnalo numerio pasirodymui, jaučiuosi kaltas iki ſiol nepranešęs malonios naujienos. Pateiksiu trumpą anonsą. Vokiečių poezija gavo tris puikias dovanas, kurių kiekvieną neabejodamas apibūdinau taip: didelė, maloni ir vertinga. Serbų dainos, išverstos Talvj⁵⁰, antroji dalis; Rėzos latvių dainos⁵¹; Frithiofo [rinkinys], iš ſvedų kalbos išvertė Amalie von Helwig⁵².

Pradedame vis giliau suvokti, kas yra liaudies ir tautų poezija: iš tikrųjų egzistuoja tik Viena Poezija, tikroji, ji nėra nei prastuomenės, nei kilmingųjų, nei karaliaus, nei valstiečių nuosavybė; ją kurti gali kiekvienas, kuris jaučiasi esąs tikru žmogumi; ji savaime gimsta ir paprastoje neišlavintoje liaudyje, ir kultūringose, net labai aukštos kultūros tautose. Todėl svarbiausia – stengtis žvelgti kuo plačiau, kad pastebėtume įvairiai pasireiškiantį talentą ir suvoktume jį kaip neatskiriama žmonijos istorijos atributą.

1827 m. kitame to žurnalo numeryje Goethe išspausdino trumpą recenziją *Dainų rinkiniui*⁵³, o vėliau parašė dar vieną, palankią ir su poetiniais apmąstymais apie liaudies dainas. Ji publikuota pomirtiniame Goethe's *Raštų* tome 1833 m.⁵⁴

Nėra žinių, ar Rėza perskaitė tą recenziją (Rėza mirė 1840 m.) ir ar sužinojo, kad adresatas buvo gavęs rankraštį ir jį palankiai įvertinęs.

49 Goethe 1826, 190–191.

50 *Volkslieder der Serben*, 1825.

51 XIX a. lietuvių dainos dažnai buvo vadina-
mos latviškomis. Tam galėjo turėti įtakos
tai, kad lietuvių liaudies dainos Europoje
paplito per žinomo latvių folkloristo Jo-
hanno Gottfriedo Herderio rinkinį *Volks-
lieder* (1778–1789).

52 Turima galvoje ſvedų vyskupo ir poeto
Wilhelmo Tegnėrio sueiliuota ſvedų saga
apie didvyrį Frithiofą, kurią į vokiečių
kalbą 1826 m. išvertė Amalie von Helwig.

53 Goethe 1827, 345–346.

54 *Goethe's nachgelassene Werke*, 1833, 356–359.

5. APIBENDRINIMAS. Pirmojo lietuviško dainyno *Dainos oder Litthauische Volkslieder* (Karaliaučius, 1825) leidimas, kurį parengė Karaliaučiaus universiteto profesorius ir Lietuvių kalbos seminaro vadovas Martynas Liudvikas Rėza, dar kelia daug mįslių. Kai kurias galima įminti pasitelkus šaltinius, saugomus Weimare: Goethe's ir Schillerio archyve, Hercogienės Amalijos bibliotekoje ir Goethe's asmeninėje bibliotekoje, esančioje Goethe's name-muziejuje. Laiškai atskleidžia detalių, kurios iki šiol buvo nežinomos ar mažai akcentuotos, pvz., kad rengti dainyną Rėzą skubino Penzelio planai sudaryti lietuvių dainų rinkinį ir prašyti Goethe's palaikymo, išaiškėja aplinkybės, kaip ir kada Goethe gavo iš Karaliaučiaus rankraštinių dainų rinkinį ir kodėl neatsakė Rėzai. Taip pat atsiskleidžia kai kurios rinkinio parengimo aplinkybės, metodika ir tolesni Rėzos planai, kurie nebuvo įgyvendinti. Iki šiol nebuvo žinoma, kad Goethe's bibliotekoje išliko oda įrištas ir auksu inkrustuotas *Dainų* egzempliorius, kurį Rėza dovanavo Goethe'į; nebuvo tirtas 1820 m. rankraštinis dainų rinkinys. Lieka ir neatsakytų klausimų: kada, kokiomis aplinkybėmis ir koku tikslu buvo išspausdintas identiškas dainų leidimas Leipzige 1827 m. ir kaip jis pateko į Didžiosios hercogienės Annos Amalijos biblioteką.

Šaltiniai ir literatūra:

- Acta betreffend den Professor Dr. Rhesa zu Königsberg vom Oktbr. 1825–1827*; GStA PK: I. HA Rep. 76 V f, Lit. R, Nr. 11, Bl. 1.
- ALEKNAVIČIENĖ, ONA, 2014: *Jokūbo Brodovskio patarlių, priežodžių ir mįslių rinkinys* Litauische Sprichwörter und Rätsel. Monografija. Kritinis leidimas su faksimile ir indeksais, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- ALEKNAVIČIENĖ, ONA, 2016: „Lietuvių frazeologizmai Gotfrydo Ostermejerio literatūros ir religijos istorijos veikaluose“, *Senoji Lietuvos literatūra* 42. *Gotfrydo Ostermejerio lituanistinio paveldo tyrimai* II, 15–82.
- [Anonym,] 1825a: „Dainos oder Litthauifche Volkslieder, gefammelt, überfetzt und mit gegenüber stehendem Urtext herausgegeben von L. J. Rhesa [...]“, *Koenigl. Preuss. Staats-, Kriegs- und Friedens-Zeitung*, IX.3 Nr. 106, 1392.
- [Anonym,] 1825b: „Literarifche Anzeigen“, *Königsberger Intelligenz=Zettel* [...] No. 215, 1915.
- [Anonym,] 1825c: „Miscelle“, *Journal für Literatur, Kunst, Luxus und Mode. Vierzigster Band*. Nr. 80. 4. October. 1825, 648.
- [Anonym,] 1826: „Dainos, oder Litthauifche Volkslieder, gefammelt, überfetzt und mit gegenüber stehendem Urtext heraus gegeben von L. J. Rhesa [...]“, *Wiener Zeitschrift für Kunst, Literatur, Theater und Mode*. Di[e]nstag, den 20. Juny 1826, Nr. 73, 585–587; Donnerstag, den 22. Juny 1826, Nr. 74, 594–595; Sonnabend, den 24. Juny 1826, Nr. 75, 601–602.
- BULLING, KARL, 1950: „A. J. Penzel und Chr. L. Lenz, Zwei Bittsteller aus Goethes Spätzeit. Fünf unbekannte Briefe zur Geschichte der Jenaer Bibliothek“, *Jahrbuch der Goethe-Gesellschaft* 12, 260–275.
- DROTVINAS, VINCENTAS (par.), 2008: *Michaelio Mörlino traktatas Principium primarium in lingua Lithvanica. Dokumentinis leidimas ir studija. Trys 1706 metų filologinės polemikos šaltiniai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Dr. Rhesa 1810–1840*; Archiwum Państwowe w Olsztynie: Universität, 1646 / 667.
- ERETAS, JUOZAS, 1938: „Rėzos santykiai su Goethe“, *Athenaeum* 9(2), 1–55.

- GERULAITIENĖ, VILIJĀ, 2000a: „Abraham Jakob Penzel und sein Interesse an der litauischen Literatur in Ostpreußen“, *Annaberger Annalen* 8, 89–106.
- GERULAITIENĖ, VILIJĀ, 2000b: „Abrahamas Jakobas Penzelis ir Rytų Prūsija“, *Kultūrų sankirtos. Skiriama doc. dr. Ingės Lukšaitės 60-mečiui*, Vilnius: Diemedžio leidykla, 326–346.
- GERULAITIENĖ, VILIJĀ, 2002: „Gotfrydas Ostermejeris ir jo lituanistiniai rankraščiai“, *Ke-turi Gotfrydo Ostermejerio rankraščiai. Historiae Lituaniae fontes minores* 3, parengė Vilija Gerulaitienė, Vilnius: Žara, 7–20.
- GOETHE, JOHANN WOLFGANG, 1826: „Kurze Anzeigen“, *Ueber Kunst und Alterthum. Von Goethe. Fünften Bandes drittes Heft*. Stuttgart, in der Cotta'schen Buchhandlung, 190–191.
- GOETHE, JOHANN WOLFGANG (Rec.), 1827: „Dainos, oder Litthauische Volkslieder, herausgegeben von L. J. Rhesa. Königsberg 1825.“, *Ueber Kunst und Alterthum. Von Goethe. Sechsten Bandes erstes Heft*. Stuttgart, in der Cotta'schen Buchhandlung, 345–346.
- Goethe's nachgelassene Werke*, 1833 – *Goethe's Werke. Vollständige Ausgabe letzter Hand. Sechs und vierzigster Band*. Stuttgart und Tübingen, in der J. G. Cotta'schen Buchhandlung. 1833. [Antras antraštis:] *Goethe's nachgelassene Werke, Sechster Band*. Stuttgart und Tübingen, in der J. G. Cotta'schen Buchhandlung. 1833.
- Goethes Werke*, 1895 – *Goethes Werke Herausgegeben im Auftrage der Großherzogin Sophie von Sachsen. III. Abtheilung 7. Band*. Weimar Hermann Böhlau Nachfolger. [Antras antraštis:] *Goethes Tagebücher 7. Band, 1819–1820*. Weimar Hermann Böhlau Nachfolger 1895.
- Goethes Werke*, 1899 – *Goethes Werke Herausgegeben im Auftrage der Großherzogin Sophie von Sachsen. III. Abtheilung 10. Band*. Weimar: Hermann Böhlau Nachfolger. [Antras antraštis:] *Goethes Tagebücher 10. Band, 1825–1826*. Weimar Hermann Böhlau Nachfolger.
- Goethes Werke*, 1907 – *Goethes Werke Herausgegeben im Auftrage der Großherzogin Sophie von Sachsen. IV. Abtheilung 40. Band*. Weimar Herman Böhlau Nachfolger 1907. [Antras antraštis:] *Goethes Briefe 40. Band, August 1825–März 1826*. Weimar Herman Böhlau Nachfolger 1907.
- [GRIMM, JAKOB,] J. Gm., 1826: „Bey Hartung 1825: *Dainos oder Litthauische Volkslieder, gesammelt, übersetzt und mit gegenüberstehendem Urtext herausgegeben von L. J. Rhesa [...]*“, *Göttingische gelehrte Anzeigen unter der Aufsicht der Königl. Gesellschaft der Wissenschaften. Bd. 2, 104. Stück*. Den 1. Julius 1826, 1025–1033.
- [HERDER, JOHANN GOTTFRIED,] 1778: *Volkslieder. Erfter Theil*. Leipzig, in der Weygandschen Buchhandlung 1778.
- [HERDER, JOHANN GOTTFRIED,] 1779: *Volkslieder. Nebst untermischten anderen Stücken. Zweiter Theil*. Leipzig, in der Weygand'schen Buchhandlung. 1779.
- [HÖPKER, FR.,] 1826: „Ueber das Werk: *Dainos oder Litthauische Volkslieder, gesammelt, übersetzt und mit gegenüberstehendem Urtext herausgegeben von L. J. Rhesa. Königsberg, 1825 [...]*“, *Der Gefellchafter oder Blätter für Geist und Herz. [...] Zehnter Jahrgang*. Berlin, 1826. In der Maurer'schen Buchhandlung, Poststraße Nr. 29, 1826. Freitag den 17. Februar. 27tes Blatt, 136; Sonnabend, den 18. Februar, 28tes Blatt, 140; Montag den 20. Februar, 29tes Blatt, 144; Beilage zum 29ten Blatte, 145–147.
- [JENISCH, DANIEL,] 1796: *Philosophisch-kritische Vergleichung und Würdigung von vierzehn ältern und neuern Sprachen Europens [...]*, Berlin, bei Friedrich Maurer, 1796.
- JENISCH, ERICH, 1931: „Goethe und die Dainos“, *Ostdeutsche Monatshefte*, 11. Jahrgang, Sonderheft: *Goethe und der Osten*, Herausgeber Carl Lange, Berlin, Danzig: Verlag von Georg Stilke, 417–422.

- JOVAIŠAS, ALBINAS, 1969: *Liudvikas Rėza*, Vilnius: Vaga.
- [LESSING, GOTTHOLD EPHRAIM,] 1759: *Briefe Neuerte Litteratur betreffend, Iter Theil*, Berlin 1759. Bey Friedrich Nicolai.
- LB I – Lietuvos TSR bibliografija. Serija A. Knygos lietuvių kalba 1. 1547–1861, Vilnius: Mintis, 1969.
- [MILKUS, KRISTIJonas GOTLYBAS,] 1800: *Littauisch=deutsches und Deutsch=littauisches Wörter=Buch, worinn das vom Pfarrer Ruhig zu Walterkehmen ehemals heraus gegebene zwar zum Grunde gelegt, aber mit fehr vielen Wörtern, Redens=Arten und Sprüchwörtern zur Hälfte vermehret und verbeffert worden von Christian Gottlieb Mielcke, Cantor in Pillckallen [...]*, Königsberg, 1800. Im Druck und Verlag der Hartungfchen Hofbuchdruckerey.
- Nachlass von Penzel, Abraham Jacob (1749–1819), Zentrale Datenbank Nachlässe ZDN (<http://kalliope.staatsbibliothekberlin.de/de/query?q=penzel&lang=de&fq=ead.pers.index%3A%28%22Penzel%2C%20Abraham%20Jacob%20%281749-1819%29%22%29&htmlFull=false&q.page=1&lastparam=true#>).
- OSTERMAYER, GOTTFRIED, 1775: *Gottfried Ostermeyers, Pastors zu Trempen im Amte Nordenburg. kritischer Beytrag zur Altpreußischen Religionsgeschichte*. Marienwerder in der Königl. Weftpreuß. Hofbuchdruckerey bey Johann Jacob Kanter. 1775.
- P[ENZEL], J[AKOB] A[BRAHAM] (Rec.), 1818: „Königsberg, gedruckt b. Hartung: Das Jahr, in vier Gesängen [...]“, *Jenaische Allgemeine Literaturzeitung*, Num. 152, August, 297–302.
- RĖZA, L[LIUDVIKAS], 1964: *Lietuvių liaudies dainos 2*, par. A[lbinas] Jovaišas, Vilnius: Vaga.
- RĖZA, MARTYNAS LIUDVIKAS, 2014: *Raštai 4. Kristijono Donelaičio kūrybos publikavimas*, sudarytoja ir vertėja Liucija Citavičiūtė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- RHESA, L[UDWIG], 1809: *Prutena, oder Preussische Volkslieder und andere vaterländische Dichtungen, von L. Rhesa*. Königsberg, gedruckt bei Heinrich Degen. 1809.
- RHESA, L[UDWIG] J[EDEMIN], 1816: *Philologisch-kritische Anmerkungen zur litthauischen Bibel als Erläuterungen zu der neuen Ausgabe veranstalteten Umarbeitung des litthauischen Textes von D. L. J. Rhesa, Profeffor der Theologie und Prediger*. Königsberg 1816, gedruckt in der Hartungfchen Hofbuchdruckerei.
- RHESA, L[UDWIG] J[EDEMIN], 1818a: „Ueber litthauische Volkspoeie“, *Beiträge zur Kunde Preußens. Erfter Band. Sechftes Heft*. Königsberg, 1818. In der Hartungfchen Hofbuchdruckerei, 507–524.
- RHESA, L[UDWIG] J[EDEMIN], 1818b: „Vorbericht“, *Das Jahr in vier Gefängen, ein ländliches Epos aus dem Litthauischen des Christian Donaleitis, genannt Donalitus, in gleichem Versmaaf ins Deutsche übertragen von D. L. J. Rhesa, Prof. d. Theol.* Königsberg 1818, gedruckt in der Königl. Hartungfchen Hofbuchdruckerei, V–XXI.
- RHESA, L[UDWIG] J[EDEMIN], 1825: *Dainos oder Litthauische Volkslieder gesammelt, übersetzt und mit gegenüberstehendem Urtext herausgegeben von L. J. Rhesa, Dr. d. Theol. und Phil. ordentl. Profeffor d. Theol. und Dir. des Litthauischen Seminars auf d. Univerfität zu Königsberg. Nebst einer Abhandlung über die litthauischen Volksgedichte*. Königsberg, 1825. Druck und Verlag der Hartungfchen Hofbuchdruckerei.
- Serbische Volkslieder*, 1814: *Serbische Volkslieder gesammelt von Wolf, Stefans Sohn von der Familie Karadgich*, Wien, 1814.
- Volkslieder der Serben*, 1825: *Volkslieder der Serben metrisch übersetzt und historisch eingeleitet von Talvj*. Halle, in der Rengerfchen Buchhandlung 1825.

Liucija Citavičiūtė

FROM GOETHE AND SCHILLER ARCHIVES IN WEIMAR:
LETTERS OF ABRAHAM JAKOB PENZEL, JOHANN WOLFGANG
VON GOETHE AND MARTYNAS LIUDVIKAS RĖZA
REGARDING THE LITHUANIAN SONG COLLECTION
DAINOS ODER LITTHAUISCHE VOLKSLIEDER (1825)

Summary

The edition of the first Lithuanian songbook *Dainos oder Litthauische Volkslieder* (Königsberg, 1825) prepared by Königsberg University Professor and the Head of the Lithuanian Language Seminar Martynas Liudvikas Rėza is still raising questions. Some may be answered by sources kept in Weimar: Goethe and Schiller archives, Duchess Anna Amalia Library and Johann Wolfgang von Goethe's private library at the Goethe's house-museum. These sources are poorly investigated, published only in a fragmentary way and some have not yet been translated into Lithuanian. The investigation of the circumstances of the collection reveals details that were unknown or underestimated, for example, that the preparation of the Rėza collection was pushed by Abraham Jakob Penzel's plans to prepare a Lithuanian song collection and to ask for Goethe's support, as well as the circumstances of how and when Goethe received the manuscript of the collection from Königsberg and why he did not reply to Rėza. It also reveals some of the circumstances of preparation of the collection, methodology and subsequent Rėza's plans that were not implemented. Some questions also remain unanswered: when, under what circumstances, and for what purpose was an identical song edition published in Leipzig in 1827 and how did it reach the library of Duchess Anna Amalia.

LIUCIJA CITAVIČIŪTĖ

Senosios literatūros skyrius

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Antakalnio g. 6

LT-10308 Vilnius, Lietuva

el. p.: liucija.cita@gmail.com

Gauta 2017 m. rugpjūčio 1 d.

1. ABRAHAMO JAKOBO PENZELIO LAIŠKAS JOHANNUI WOLFGANGUI VON GOETHE' I, Jena, 1818 m. gruodžio 5 d.; Goethe- und Schiller-Archiv – Klassik Stiftung Weimar: Bestand 28: Goethe / Eingegangene Briefe Juli–Dezember 1818 (GSA 28/80, Bl. 716–717v). Antrasis lapas tuščias.

DOKUMENTO APRAŠAS. Byla apima l. 574–730 ir yra ankstesnės tęsinys. Bylos aplankas išlikęs iš Goethe's laikų, šviesiai mėlynas storas popierius patamsėjęs ir aptrupėjęs, laiškai įrišti storu lininiu siūlu. Formatas įvairuoja nuo *in folio* iki 11 × 20 cm. Penzelio laiškas įrištas tarp kitų 1818 m. liepos–gruodžio mėn. Goethe's gautųjų laiškų, jo apimtis du lapai, formatas 18,3 × 24 cm, popierius plonas, pageltęs, su vandenženkliais (įžiūrimas augalinis ornamentas). Rašyta paties Penzelio (lyginta su jo laiškais kitiems adresatams) abiejose lapo pusėse per visą lapo plotį, antrasis lapas paliktas tuščias, dešinysis kampas nuplėštas. Per vidurį matyti horizontali lenkimo linija. Pirmojo lapo dešiniame kampe įrašytas archyvinis lapo numeris 716. Rašyta juodu rašalu (išblukęs), rašysena smulki, eilutės šiek tiek kylančios, tarpai tarp eilučių maži, yra kustodai. Nėra nei braukymų, nei taisymų, tik (galbūt Goethe's ranka) pabrauktos pavardės: pirmajame puslapyje *Rhesa*, o antrajame – *Hamans*.

ANKSTESNĖ PUBLIKACIJA: Juozas Eretas, „Rėzos santykiai su Goethe“, *Athenaeum* 9(2), 1938, 25–26; tekstas vokiečių kalba, kupiūruotas, perrašas ne visai tikslus.

VERTIMAS (fragmentas): L[iudvikas] Rėza, *Lietuvių liaudies dainos* 2, par. A[lbinas] Jovaišas, Vilnius: Vaga, 1964, 356–357; Albinas Jovaišas, *Liudvikas Rėza*, Vilnius: Vaga, 1969, 38–39; fragmento vertimas į lietuvių kalbą.

[716r] Ewr. Excellen3,

Staats und gelehrte Befchäftigungen unterbrechen zu wollen ift mir nie in Sinn gekommen, und es ift mir höchft leid mich jetzund in dem Fall zu befinden folches gegen meinen Willen thun zu müßen. – Profeßor Rhesa⁵⁵ in Königsberg, der Herausgeber der neueften Litthauifchen Bibel hat eine beträchtliche Sammlung von litthauifchen Volks Gefängen, und acht derfelben find als Probe im 6ten Stück des erften Bandes von den Beyträgen zur Kunde Preußens abgedruckt. Er ift jetzund Willens eine Reife nach Rußifch Litthauen zu unternehmen, und hofft dafelbft zur Vergrößerung feiner Sammlung eine fehr reich' Ausbeute zu finden; bevor er aber noch die zu diefer Reis erforderliche Koften aufzuwenden gedenckt, wünfcht er eines zukünftigen Verlegers wegen in Sicherheit zu feyn, Er glaubt überzeugt zu feyn[,] daß Ewr. Excellen3 die litthauifchen Volksgefänge nicht allein kennen, fondern auch fchätzen, und daß Ihr Vorwort fehr leicht einen Verleger würde bewürcken können, davon ift nicht allein er, fondern jedermann überzeugt. Ich fehe fehr wohl ein[,] daß es Rhesas Pflicht wäre, fich deshalb an Ewr. Excellen3 zu vorwenden, und das was feine Pflicht ift nicht mir zu übertragen: weil man aber in der Entfernung glaubt, daß der Umftand in Ewr. Excellen3 Nachbarfchaft zu

55 Pabraukta *Rhesa*.

211 Iš Goethe's ir Schillerio archyvo
Weimare: Abrahamo Jakobo Penzelio,
Johanno Wolfgango von Goethe's
ir Martyno Liudviko Rėzos laiškai
dėl lietuvių dainų rinkinio
Dainos oder Litthausche Volkslieder (1825)

L. v. F. v. ...

Naab und gelobte Geselligungen unterbringen zu sollen ist mir
 nie im Sinn gekommen, und so ist mir wohl bei mir jektum in dem Fall
 zu befinden. Ich habe gegen meine Willen den zu mir. — F. v. ...
 Hofe in Döringberg, in Gavarngaben der untern Lithuanischen Litel
 hat eine beträchtliche Sammlung von Lithuanischen Volks- und
 dreyelben sind als Proben im Jahr 1780 des ersten Bandes von dem
 Tragen der Dünne. F. v. ... abgehandelt. Es ist jektum Weltweit eine
 nach des Lithuanischen zu untersuchen, und wohl das nicht zur
 jektum Sammlung eine sehr reich. Die Dünne zu finden; daher er aber
 zu seiner Zeit vornehmlich davon aufzuwenden gewillt ist, und
 zu künftigen Zeiten in Döringberg zu sein. Es bleibt unberührt zu
 jektum das F. v. ... der Lithuanischen Volks- und
 jektum auf, jektum, und es ist die Döringberg sehr leicht einen
 jektum kommen, denn es ist nicht allein in jektum jektum
 Er jektum sagt mir das es jektum nicht nur zu
 jektum, und das was jektum ist nicht nur zu
 in der Lithuanischen jektum das der Döringberg in
 jektum, nicht jektum zu einer jektum mit jektum, und
 weil ich davon jektum in jektum jektum jektum
 jektum haben, so jektum, jektum jektum jektum
 jektum jektum jektum, und jektum jektum jektum
 jektum jektum jektum. Es jektum jektum jektum
 jektum zu der von jektum zu jektum jektum jektum
 Ich bin jektum mit jektum jektum jektum jektum
 Man will wissen das F. v. ... jektum jektum
 aller jektum jektum jektum jektum jektum jektum
 F. v. ... jektum, und man fragt bei mir an jektum jektum
 der.

Dinyne Dage wagt sich oder nicht. So ist das. Es enthält oben so wohl als ein
 selbst bekannt, daß es völlig außer Hand bei dir nur vorzulegen frage zu
 brauchbar; wenn es Ihnen aber gefällig sein sollte selbst zu begreifen so bin
 ich bereit dazu zu willigen, daß man sich von Dünigeburg aus zu bewegen
 und Herr Darnid machen wird, das. Es enthält mit allen Dorn an der Hand zu geben
 was die zur Frevelkennung dieser Angelegenheiten invidiosen Versuche dienen. Ich
 selbst konnte nicht mehr an mich gerichteten Briefen; und als im Jahr letztem
 von 774-78 nachheren Dänischen Briefen des seligen Mannes, vorzüglich über
 die Hinweggehenden Briefe, die Herrn von Darnid, und das Selbstgespräch
 nicht anders nicht ganz unbekannt, aufschließen zu lassen.

Ich weiß das. Es enthält meine Versicherung zu versetzen, und über
 trägt zu sein daß sich niemand und irgendwas zu greiffung unternehmen kann
 als ich die Herr haben solches zu thun

In
 Inu 5ten Decemb
 1818

Herr. Es enthält

Johannes von Darnid
 Abraham Jakob Penzelio

wohnen, mich zugleich zu einer nähern Bekanntschaft mit Ihnen berechtigt, und weil ich Herrn Rhefa in Rücksicht mancher literarischen Gefälligkeiten, Verbindlichkeit habe, so entledig' ich mich, obchon gegen Willen, der mir aufgetragenen Commission, und frage gehoramt an: Ob ich Herrn Rhefa Hofnung machen darf durch Ewr. Excellenz gnädige Vermittelung, einen Verleger zu der von ihm zu veranstaltenden Sammlung der Dainos zu erhalten.

Ich bin gezwungen mit dieser Frage noch ein andere zu verbinden.

Man will wissen[,] daß Ewr. Excellenz gefonnen seyn sollen eine neu' Ausgabe aller Hamannischen Schriften mit einem anzuhängenden *Commentario perpe[=] tuo* zu beorgen, und man fragt bey mich an umm sich zu erkundigen[,] was an die=

[716v] dieser Sache wahr sey oder nicht. Es ist Ewr. Excellenz eben so wohl als mir selbst bekannt, daß ich völlig außer Stand bin, die mir vorgelegte Frage zu beantworten; wenn es Ihnen aber gefällig seyn sollte selbige zu bejahen, so bin ich beauftragt Ihnen zu melden, daß man sich von Königsberg aus Vergnügen und Ehre daraus machen wird, Ewr. Excellenz mit alle dem an die Hand zu gehen, was Sie zur Vervollkommung dieser Ausgabe würden wünschen können. Ich selbst könnte mit einigen an mich gerichteten Briefen; und als ein sehr intimer Freund Hamans⁵⁶, wär' ich vielleicht im Stande, über manche dunkle Stelle in denen von [1]774–78 erschienenen kleinern Schriften des feeligen Mannes, vorzüglich über die Hierophantischen Briefe, die Hexe von Kadmondor, und Selbstgespräch eines Autors nicht ganz unbefriedigend' Aufschlüsse zu ertheilen.

Ich erfuch' Ewr. Excellenz meine Dreßftigkeit zu verzeihen, und überzeugt zu seyn[,] daß sich niemand mit größerer Hochachtung unterzeichnen kann als ich die Ehre habe solches zu tun.

Ewr. Excellenz
gehorsamster Diener
Abraham Jakob Penzel
Jena.
den 5ten December
1818

Vertimas

[716r] Jūsų Ekscelencija,

niekada nebūčiau drįsęs trukdyti Jus, užsiėmusį valstybės ir mokslo reikalais, ir labai apgailestauju, kad, patekęs į tam tikrą padėtį, turiu ne savo valia tai daryti. Profesorius Rėza iš Karaliaučiaus, naujausios lietuviškos Biblijos leidėjas, sukaupė nemažą lietuvių liaudies dainų rinkinį, o aštuonias iš jų išspausdino *Beyträge zur Kunde Preu-*

⁵⁶ Pabraukta Hamans.

*ßens*⁵⁷ pirmojo tomo šeštoje dalyje kaip pavyzdį⁵⁸. Dabar jis rengiasi keliauti į Rusijos Lietuvą⁵⁹ ir tikisi ten rasti gausios medžiagos savo rinkiniui išplėsti; tačiau prieš pasiryždamas leisti lėšas kelionei, norėtų būti tikras dėl būsimo leidėjo. Jis sakosi esąs įsitikinęs, kad Jūsų Ekscelencija esate ne tik girdėjęs apie lietuvių liaudies dainas, bet ir jas palankiai vertinate⁶⁰ ir kad Jūsų pristatomasis žodis lengvai paveiktų leidėją; o tuo įsitikinęs ne jis vienas, bet ir visi kiti. Gerai suprantu, kad Rėza turėtų pats kreiptis į Jūsų Ekscelenciją ir to, kas privalu jam, neužkrauti man: bet žiūrint iš tolo, atrodo, kad gyvendamas Jūsų Ekscelencijos kaimynystėje⁶¹, įgyju ir artimesnės pažinties teisę, o kadangi turiu būti ponui Rėzai dėkingas už tam tikras literatūrines paslaugas⁶², tenka atlikti šią misiją nors ir prieš savo valią ir nuolankiausiai teirautis: ar galiu suteikti ponui Rėzai vilties, kad Jūsų Ekscelencijai maloningai padedant, jis galėtų rasti leidėją savo rengiamam rinkiniui *Daimos*?

Esu priverstas prie šito klausimo pridurti ir kitą. Kai kas norėtų žinoti, ar tikrai Jūsų Ekscelencija ketina parūpinti naują visų Hamanno raštų leidimą su pridėtais išsamiais komentarais, ir manęs teiraujasi, ar nesužinočiau,

[716v] kiek čia esama ar nesama tiesos. Ir Jūsų Ekscelencijai, ir man savaime suprantama, kad tikrai negaliu atsakyti į man keliamą klausimą, bet jeigu Jūsų atsakymas būtų teigiamas, tada esu įgaliotas pranešti, kad iš Karaliaučiaus pusės būtų garbė ir malonumas išpildyti viską, ko tik Jūsų Ekscelencija pageidautų, kad tik šitas leidimas būtų kuo tobulesnis. Aš pats, manau, galėčiau pasiremdamas kai kuriais man atsiųstais laiškais ir kaip itin artimas Hamanno bičiulis parašyti kai kuriuos visai tinkamus komentarus neaiškioms vietoms, kurių yra 1774–1778 m. išleistuose šviesios atminties vyro mažuosiuose raštuose, ypač apie hierofantiškus laiškus, raganą Kadmondorą ir autoriaus pokalbį su savimi.

Meldžiu Jūsų Ekscelenciją dovanoti man už įžūlumą ir, patikėkite, niekas negalėtų pasirašyti su didesne pagarba kaip aš, kuriam teko ši laimė.

Jūsų Ekscelencijos
nuolankiausias tarnas
Abrahamas Jakobas Penzelis
Jena,
1818 m. gruodžio 5 d.

57 Dainos buvo išspausdintos Karaliaučiuje leistame Prūsijos istorijos, etnografijos, archeologijos tyrimams skirtame žurnale *Beiträge zur Kunde Preußens* (1818). Jos iliustravo Rėzos straipsnį apie lietuvių liaudies dainas „Ueber litthauifche Volks-poefie“ (Rhesa 1818a, 507–524).

58 Iš tikrųjų ten išspausdinta 10 dainų vokiečių kalba, o daina „Po liepos upelis“ – lietuvių ir vokiečių kalbomis.

59 XIX a. etnonimu *Rusijos Lietuva* (*Rußisch Litthauen*) buvo apibūdinama etninė Lietuva Rusijos imperijos sudėtyje. Įrodymų, kad Rėza būtų lankęsis Lietuvoje, nerasta.

60 Galbūt užuomina į tai, kad Goethe savo muzikinėje dramoje *Die Fischerin* (1782) panaudojo lietuvių liaudies dainą.

61 Penzelis gyveno Jenoje, apie 30 km nuo Weimaro.

62 Turimos galvoje lituanistinių knygų siuntos iš Karaliaučiaus.

2. JOHANNO WOLFGANGO VON GOETHE'S LAIŠKAS ABRAHAMUI JAKOBUI PENZELIUI, Weimaras, 1818 m. gruodžio 22 d.; Goethe- und Schiller-Archiv – Klassik Stiftung Weimar: Bestand 29: Goethe / Ausgegangene Briefe 1818 Juli–Dezember–1819 Januar (GSA 29/18, Bl. 209–209v).

DOKUMENTO APRAŠAS. Bylos aplankas ir įrišimas išlikęs iš Goethe's laikų, popierinis aplankas šviesiai mėlynas, patamsėjęs ir aptrupėjęs, laiškai įrišti storu lininiu siūlu. Laiškų formatas įvairuoja. Penzelio laiškas įrištas tarp 1818 m. liepos–gruodžio mėn. ir 1819 m. sausio mėn. Goethe's išsiųstųjų laiškų. Laiško apimtis 1,5 lapo *in folio*, rašyta juodu rašalu (išblukęs), popierius standus, pageltęs, kraštai lygūs su vandenženkliais (įžiūrimi augaliniai lapų motyvai). Tai Goethe's išsiųstojo laiško nuorašas. Dokumento aprašyme nurodyta, kad rašyta Goethe's sekretoriaus Friedricho Theodoro Davido Kräuterio (1790–1856), korektūros darytos Goethe's ranka. Laiško originalas nerastas. Rašyta dešiniojoje lapo pusėje, o kairiojoje viršutiniame kampe nurodytas adresatas ir miestas, Goethe's ranka įrašyta: *Doctor Penzel*. Datos, kreipinio ir parašo nėra, kustosų nėra. 9 eilutėje žodyje *Musterstücke* išbraukta *Stücke* ir dešinėje parašėte Goethe's įrašyta *Gesang*=. Taip pat 20 eil. jo įterpta *desselben*, o 24 eil. išbraukta *deshalb* ir įrašyta *wogegen*. Pirmasis lapas prirašytas iki apačios, antrajame likusioje vietoje pradedamas laiškas kitam adresatui – Jenos universiteto profesoriui Theobaldui Renneriui, taip pat su matomomis korektūromis.

ANKSTESNĖ PUBLIKACIJA: Juozas Eretas, „Rėzos santykiai su Goethe“, *Athenaeum* 9(2), 1938, 27; tekstas vokiečių kalba, kupiūruotas, perrašas ne visai tikslus.

[209r] An Herrn

「Doctor Penzel⁶³

Jena.

Auf das an mich gefällig erlas=
fene Schreiben verfehle nicht
folgendes zu erwiedern:

Das Intereffe für Volks=
lieder hat sich immer bei mir
erhalten, weshalb auch Reifende
und gebildete Glieder mancher
Nationen mir von Zeit zu Zeit
Gefang=Mufter⁶⁴ von älteren und
neueren Völkerchaften zufenden,
die ich mit Vergnügen zu famlen
und aufzubewahren befchäftigt
bin, deshalb ich auch fehr gern

⁶³ *Doctor Penzel* įrašyta Goethe's, *An Herrn* ir *Jena* įrašyta sekretoriaus. Visi kiti taisymai priskirtini Goethe'i.

⁶⁴ Taisyta iš *Musterstücke*.

An Johann
Friedrich Schlegel
Herrn.

Du bist das mir gefälligste
von allen Menschen und ich
folgendes zu erwählen:

Gefung =

Das Erlaubnis für alle
Lieder hat sich immer bei mir
erhalten, nachfolgend sind
mit gebildeten Gliedern mancher
Katholiken und nun Zeit zu Zeit
Mengenweise nun allem und
manchem Volksliedern zuwenden
die ich mit Sorgfältigkeit zu sammeln
und auszuhändigen das Bestmögliche
bin, die ich ich mich sehr freuen
die Nachwelt von dem Erlaubnis
und dem Sammelwerk zu sein.

Wolfgang

Es ist das nicht null, sondern
festlich und zum Danken bereit
so manche Lieder zu sammeln
und Zusammenfassung zu machen,
Sorgfältigkeit und Fleiß mir
den Dank nach zu sagen im Voraus
als daß ich ganz im Voraus
sich darauf einlassen können,
die ich mich, wenn dir das Erlau-
bniß man nicht zu versagen,
und die man nicht Nachsicht
anzubringen haben soll.

Die den zuwenden sind zu
hätten so mich ich ganz zu sein:
das ist eigentlich die Gesamtheit
Lieder und ich sehr freuen,
aber bei mir die ich die zu sein

217 Is Goethe's ir Schillerio archyvo
Weimare: Abrahamo Jakobo Penzelio,
Johanno Wolfgango von Goethe's
ir Martyno Liudviko Rėzos laiškai
dėl lietuvių dainų rinkinio
Dainos oder Litthauische Volkslieder (1825)

mit dem 6ten
 Cassanien mit fester kann
 das man meine Abhängigkeit
 mit jedem theil sehr können
 werden. In diesem Sinne
 wird mit einer jede Mithilfe
 anzusehen sein; und nach der
 Abhandlung vollständigen mit
 abgeklärten werden ~~sein~~
 Auf den. Hülfsart. Luthardt
 in der das gesamte Aufsicht
 ist mit nun so annehmlich
 als ich ganz und diese Zeit
 den vorerwähnten Namen
 Augen werden und über die
 Abhandlung mit Abriß seiner
 letzten Aufsicht nicht so
 wie über die der Augen im
 Ehren sein.

In dem Jahr. Peter.
 Hülfsart

Ein. C
 Anmelden mit Kränzen
 das der Augenzeit nicht
 Konventionen übersehen sind.
 Auf nun sein anzukommen
 und nach etwas nach Konventionen
 sehen müssen als die englischen
 Kritiker ihm, nach dem nachher
 Zusammenhaltung mit Konventionen
 müssen sein. Hülfsart
 das die mitgetheilten Luthardt

Zusammenhaltung mit Konventionen

die Nachricht von der Unternehm=
ung Ihres Freundes höre.
Läge das Werk vollkommen
fertig und zum Drucke bereit[,]
fo würde⁶⁵ gern irgend
eine Empfehlung deffelben⁶⁶ übernehmen;
Gegenwärtig aber fcheint mir
die Sache noch zu fehr im Weiten
als daß irgend ein Verleger
fich darauf einlaffen könnte,
wogegen⁶⁷ mir, wenn dieses Un=
ternehmen reifer geworden,
eine fernweitere Nachricht
angenehm feyn foll.

Was den 3weiten Punkt be=
trifft[,] fo muß ich 3war erklären:
daß ich eigentlich die Hamannifchen
Schriften nicht felbft herausgebe,
aber bei einer Ausgabe derfelben

[209v] mitwircke⁶⁸ und hoffen kann,
daß man meiner Überzeugung
und gutem Rath Folge leiften
werde. In diefem Sinne
wird mir eine jede Mittheilung
angenehm feyn, wodurch das
Unternehmen vollftändiger und
aufgeklärter werden könnte⁶⁹.
Auch Ew. Wohlgeb[oren] Enträthfel=
ungen der benannten Schriften
ift mir um fo erwünfchter,
als ich grade um diefe 3eit
den würdigen Mann aus⁷⁰
Augen verlor und über die
Veranlaffung und Abficht feiner
letzteren Schriften nicht fo
wie über die der erften im
Klaren bin.

[22. Dezember 1818]

65 Po *würde* išbraukta *deshalb*.

66 Po *Empfehlung* įterpta *deffelben*.

67 Po *könnte* išbraukta *deshalb* ir įrašyta
wogegen.

68 Po *derfelben* išbraukta *inferiere* ir įrašyta
mitwircke.

69 Po *werden* išbraukta *wäre* ir įrašyta *könnte*.

70 *aus* taisyta iš *außer*.

Vertimas

[209r] Ponui daktarui Penzeliui, Jena

Gavęs Jūsų malonų laišką, atsakau į jį nedelsdamas.

Visada domėjausi liaudies dainomis, todėl keliautojai ir įvairių tautų išsilavinę asmenys nuolat atsiunčia man senųjų ir naujesniųjų tautų⁷¹ dainų pavyzdžių, kuriuos aš su malonumu kaupiu ir saugau, todėl labai miela išgirsti ir apie Jūsų bičiulio ketinimus.

Jei rinkinys būtų baigtas ir parengtas spausdinti, mielai kam nors jį rekomenduočiau, tačiau dabar, man atrodo, dar yra per anksti, kad koks nors leidėjas imtų tuo rūpintis, o man bus malonu vėl gauti pranešimą, kai šis ketinimas bus brandesnis.

Kai dėl antrojo prašymo, tai turiu paaiškinti, kad aš, tiesą sakant, ne pats leidžiu Hamanno *Raštus*,

[209v] o tik bendradarbiauju su kitais ir galiu tikėtis, kad į mano nuomonę bei rekomendacijas bus atsižvelgta. Šiuo požiūriu man bus malonus kiekvienas pranešimas, kuris tą sumanymą išdėstys plačiau ir išsamiau. Jūsų Kilnybės ketinimas komentuoti minėtus veikalus man yra juo malonesnis, nes kaip tik šiuo metu esu išleidęs šį garbingą vyrą iš akių ir jau nesu taip gerai informuotas apie jo vėlesnius darbus ir ketinimus kaip apie pirmuosius.

[1818 m. gruodžio 22 d.]

3. ABRAHAMO JAKOBO PENZELIO LAIŠKAS JOHANNUI WOLFGANGUI VON GOETHE' I, Jena, 1819 m. sausio 24 d.; Goethe- und Schiller-Archiv – Klassik Stiftung Weimar: Bestand 28: Goethe / Eingegangene Briefe Oktober 1818–März 1819 (GSA 28/81, Bl. 35–35v).

DOKUMENTO APRAŠAS: Byla apima l. 1–90. Aplankas ir įrišimas išlikęs iš Goethe's laikų, šviesiai mėlynas, patamsėjęs, laiškai įrišti storu lininiu siūlu, siūlai atsilaisvinę ir vietomis nutrūkinėję. Laiškų formatas įvairus. Penzelio laiškas įrištas tarp 1818 m. spalio mėn. ir 1819 m. kovo mėn Goethe' i atsiųstų laiškų. Laiško apimtis du lapai, formatas 19 × 22,5 cm, popierius plonas, pageltęs su vandenženkliais (įžiūrima karūna ir raidės ZOCNEN ?), rašyta juodu rašalu (išblukęs) paties Penzelio, rašyta abiejose lapo pusėse per visą lapo plotį, antrasis lapas paliktas tuščias, per vidurį matyti horizontali lenkimo linija. Pirmojo lapo dešiniame kampe įrašytas puslapio numeris 35. Rašysena smulki, eilutės šiek tiek kylančios, tarpai tarp eilučių maži, yra kustodai. Nėra nei braukymų, nei taisymų, tik pabrauktos pavardės ir kai kurie žodžiai: pirmajame lape – *Nikolai, Starck, Quintus Icilius*, antrajame – *Volksliedern, Serbische, vielleicht, und*.

ANKSTESNĖ PUBLIKACIJA: Juozas Eretas, „Rėzos santykiai su Goethe“, *Athenaeum* 9(2), 1938, 27–28; tekstas vokiečių kalba, kupiūruotas, perrašas ne visai tikslus.

71 Senosiomis Goethe vadina Vakarų Europos ir Skandinavijos, naujesniosiomis – Vidurio ir Rytų Europos tautas.

Lux Callanz

Güthe zu vernehmen zu Schrift vom 22ten p. M. hab ich mich
 Euzlang in der oben folgenden meinem Freund in Dönigsberg abgeschrieben
 zu geschrieben, und so wie vornehmlich bezuhten Teilwort aufhalten haben,
 hätte nicht die Civil-Gesellschaft von Dönigsberg doch ein Gmüthel von
 Ansehene All. Fräulein und dillhänliche Literatur besitzend aufhan:
 der Laßon, die man mir kostbarlich zuzuführen gungstern Euzlangstiel
 abwartet. Dillnicht daß die unkonstante General-Diagnostik mir
 das schickig erwartet überbringt. Untergang da für Callanz mir zuzufü-
 hrann schimm im Tausch zu sein nimm, Substanzalierung über Hamami-
 schen Schriften haben zu können, so muß ich die Lagen haben für. Ex-
 callanz zu sagen daß meine Bekanntschaft mit dem geligen Mann, 1775
 yarada zu der Zeit aufang da er von Dobolai im gndwüthen Bericht mit
 der Post nachalt, und ununterbrochen bis 1778 fortgesetzt war, in real-
 sham daß ich Dönigsberg mit Dersien verwechselte. Das binne
 dighu eine Laßon gndwüthen voran, dieße mir noch zu ziemlich
 klar sein, vorzüglich was auf meinem Euzlangstiel, der damaligen Lagen
 Gmüthigen Dard, und Gmüthel Teil, und dem ich gleichfalls in nähe-
 ren Besondere kam, Lagen hat. Da ich aber Liden, kein nimmige gndwü-
 the Hamamijsche Schrift las, (auch aber vornehmlich voran meinem
 Dönigsberger Euzlangstiel an mich gerichtete Telle, und einem nimmigen
 nach Parsien gndwüthen Bericht) so nimmten für. Callanz die Quae
 in

221 Is Goethe's ir Schillerio archyvo
 Weimare: Abrahamo Jakobo Penzelio,
 Johanno Wolfgango von Goethe's
 ir Martyno Liudviko Rėzos laiškai
 del lietuviu dainu rinkinio
 Dainos oder Litthausche Volkslieder (1825)

Da haben mir Ihre Briefe auf meine Zeit nicht geantwortet, da es dann sehr
gerade sein dürfte, diejenige Stelle mir zu bezeichnen über welche die
Lithuanische Verwaltung verhandelt, ist aber die Schuld nicht mir anzuzurechnen, wenn
das mot d'érigone nicht immer der Hofnung entgegen zu stehen.

Von Polkowitz habe ich die im Wien, Graz und Bukarest übergebenen
auch handschriftlich einige in Ungarischer und Oberösterreichischer Sprache mit
Königlicher Erlaubnis in Sammlungen gebracht, wenn ich das Glück
hätte ein Sammlungen von Czernowitz näher zu kommen.

Bestenfalls würde ich das Czernowitz immer fürchten, sollte von mir ein
Geld, um das man mir zu kommen, wenn man bei der neuen Litauische
Lithuanische Verwaltung nicht, wenn auch nur gewisse kleine Gegenstände zu
bringen sollte.

Wich. Krawczynski Lithuanischer Mann

Czernowitz

Wien
- am 24ten Januar
1819

Yours very obedient servant

Abraham Jakob Jozef.

[35r] Ewr. Excellenç

Höchftzuverehrende Zufchrift vom 22ten p. M. hab' ich nach Empfang derfelben fogleich meinem Freund in Königsberg abfchriftlich zugefchicht, und würde vermuthlich bereits Antwort erhalten haben, hätte nicht der CivilGouverneur von Königsberg dort eine Quantität von Büchern Alt=Preußifch und Litthauifche Literatur betreffend aufkaufen laßen, die man mir kostenfrei zuzufchicken günstige Gelegenheit abwartet⁷². Vielleicht daß der neuberufene Generalsuperintendent mir das fehnlich erwartet' überbringt. Übrigens da Ewr. Excellenç mir zuzutrauen fcheinen im Stand zu feyn einig' Enträthfungen über Hamannifche Schriften geben zu können, fo muß ich die Ehre haben Ewr. Excellenç zu fagen[,] daß meine Bekantfchaft mit dem feeligen Mann, 1775 gerade zu der Zeit anfieng[,] da er von Nikolai⁷³ den gedruckten Brief mit der Poft erhielt, und ununterbrochen bis 1778 fortgefetzt ward, in welchem Jahr ich Königsberg mit Warfchau verwechfelte. Was binnen diefer vier Jahren gefchrieben worden, dürfte mir wohl fo ziemlich klar feyn, vorzüglich was auf meinen Bufenfreund, den damaligen Oberhofprediger Starck⁷⁴, und Quintus Icilius⁷⁵, mit dem ich gleichfals in näherer Verbindung ftand, Bezug hat. Da ich aber leider, kein' einzige gedruckte Hamannifche Schrift befitze (wohl aber verfchiedene, während meines Königsberger Aufenthalts an mich gerichtete Billets, und einen einzigen nach Warfchau gefchriebenen Brief) fo müßten Ewr. Excellenç die Gnade

[35v] de haben mir diefe Schriften auf einige Zeit mithzutheilen, da es denn fehr gerathen feyn dürfte diejenige Stellen mir zu bezeichnen[,] über welche Sie Enträthfelung verlangen; bitt' aber die Schuld nicht mir beßzumeßen, wenn das *mot d' énigme* nicht immer der Hofnung entfprechen follte.

Von Volksliedern⁷⁶ befitz' ich die in Wien herausgekommenen Serbifche⁷⁷; auch handfchriftlich einig' in Ungarifcher und Slovakiſcher Sprache, und könnte vielleicht⁷⁸ in Sammlungen gedruckte nachweifen, wenn ich das Glück hätte die Sammlungen Ewr. Excellenç näher zu kennen.

Schließlich erfuch' ich Ewr. Excellenç einer frühere Bitte von mir eingedenck, und⁷⁹ fich meiner zu erinnern, wenn man beß der neuen Einrichtung der Bibliothek eines, wenn auch nur proviforifchen Gehülfen bedürfen follte.

Mich ehrerbietigft unterzeichnend
Ewr. Excellenç

72 Po ab išbraukta e.

73 Pabraukta Nikolai.

74 Pabraukta Starck.

75 Pabraukta Quintus Icilius.

76 Pabraukta Volksliedern.

77 Pabraukta Serbifche.

78 Pabraukta vielleicht.

79 Pabraukta und.

Jena
den 24ten Januar 1819
ganʒ gehorfamfter Diener
Abraham Jakob Penzel.

Vertimas

[35r] Jūsų Ekscelencija,

vos tik gavęs maloningiausią Jūsų laišką, rašytą p[raėjusio] m[ėnesio] 22 d., tuojau pasiunčiau jo nuorašą bičiuliui į Karaliaučių⁸⁰ ir tikriausiai jau būčiau gavęs atsakymą, jeigu Karaliaučiaus Oberprezidentas⁸¹ čia nebūtų liepęs sulaukyti senųjų prūsų ir lietuvių literatūros knygų siuntą ir palaukti, kol atsiras palanki proga jas išsiųsti [iš Karaliaučiaus] be mokesčio⁸². Galbūt naujai paskirtasis superintendentas atgabens man ilgesingai lauktąją [siuntą]. Beje, kadangi Jūsų Ekscelencija, atrodo, manimi pasitiki ir galėtų patikėti [parengti] kai kuriuos komentarus Hamanno *Raštams*, tai turiu garbės Jūsų Ekscelencijai pasakyti, kad mano pažintis su šviesios atminties vyru užsimezgė 1775 m., būtent tuo metu, kai jis paštu gavo spausdintą laišką iš Nikolajaus, ir nenutrūkdama tęsėsi iki 1778 m., kai Karaliaučių iškeičiau į Varšuvą. Man pakankamai gerai žinoma, ką jis parašė per tuos ketverius metus, o ypač gerai žinau apie savo sielos bičiulį, tuometį vyriausiąjį rūmų pamokslininką Starcką ir Quintą Icilijų, su kuriais taip pat artimai bičiuliuavausi. Deja, neturiu nė vieno spausdinto Hamanno veikalo (tačiau turiu įvairių Karaliaučiaus laikotarpiu man dovanotų smulkių tekstų ir vienintelį man į Varšuvą parašytą laišką), todėl prašyčiau Jūsų Ekscelenciją teiktis paskolinti man kuriam laikui tuos raštus, kad galėčiau pasižymėti vietas, kurioms, Jūsų manymu, ypač reikia paaiškinimų, tačiau prašau atleisti,

[35v] jei mano dėlionės ne visada pateisins Jūsų lūkesčius.

Kai dėl liaudies dainų, tai turiu Vienoje išleistas serbų dainas⁸³, taip pat keletą ranka užrašytų vengrų ir slovakų dainų ir galbūt galėčiau nurodyti išspausdintas rinkiniuose, jeigu turėčiau laimės geriau žinoti, kokius rinkinius turi Jūsų Ekscelencija.

Baigdamas prašau Jūsų Ekscelencijos nepamiršti mano ankstesnio prašymo ir prisiminti mane, jeigu pertvarkant biblioteką atsirastų nors ir laikina padėjėjo vieta.

Pagarbiausiai pasirašydamas
Jūsų Ekscelencijos
nuolankiausias tarnas
Abrahamas Jakobas Penzelis
Jena
1819 m. sausio 24 d.

80 T. y. profesoriui Rėzai.

81 Žr. išn. 21.

82 Iš tos laiško vietos paaiškėja, ką turėjo galvoje Rėza laiške Scheffneriui 1819 m. Velykų dieną rašydamas, kad parengęs naują

knygų siuntą laukia, kol papūs palankus vėjas, laiško perrašą ir vertimą žr. Rėza 2014, 266.

83 *Serbische Volkslieder*, 1814.

4. MARTYNO LIUDVIKO RĖZOS LAIŠKAS JOHANNUI WOLFGANGUI VON GOETHE' I, 1820 m. spalio 14 d.; Goethe- und Schiller-Archiv – Klassik Stiftung Weimar: Bestand 29: Goethe / Eingegangene Briefe September–Dezember 1820 (GSA 29/90, Bl. 552–553).

DOKUMENTO APRAŠAS. Byla apima l. 493–606 ir yra ankstesnės bylos tęsinys. Aplankas ir įrišimas išlikęs iš Goethe's laikų, popierinis aplankas šviesiai mėlynas, patamsėjęs, laiškai įrišti storu lininiu siūlu. Rėzos laiško formatas *in quarto*, lapas perlenktas, kraštai aplankstyti, ir pirmas, ir antras lapas išplėstas, popierius plonas, geros kokybės, su vandenženkliais (įžiūrimas žodis J. HONIG), rašyta abiejose lapo pusėse per visą lapo plotį paliekant siauras paraštes, pirmojo ir antrojo puslapio apačioje palikta tuščios vietos, rašyta tamsiai rudu rašalu (išblukęs), per vidurį matyti horizontali lenkimo linija. Pirmojo lapo dešiniame kampe įrašytas puslapio numeris 552, antrojo – 553, ketvirtasis puslapis tuščias. Rašysena kaligrafiška, eilutės lygios, tarpai tarp eilučių nemaži, yra kustodai. Rašyta gotikiniu kursyvu, o žodis *Dainos* – lotyniška antikva. Rašyta neabejotinai paties Rėzos ranka, tai teigti leidžia palyginimas su gausiomis 1810–1840 m. jo rašytomis ir pasirašytomis Lietuvių kalbos seminaro ataskaitomis ir kitais dokumentais, saugomais Berlyne (Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz, Berlin), Olsztynie (Archiwum Państwowe w Olsztynie), Vilniuje (Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka). Braukymų ir taisyčių nėra, tik 3 įterpimai: *an*, *häufig*, *und wo*. Archyvinės informacijos, kas iš tyrėjų iki šiol buvo užsisakęs šį dokumentą, nėra.

ANKSTESNĖ PUBLIKACIJA: Juozas Eretas, „Rėzos santykiai su Goethe“, *Athenaeum* 9(2), 1938, 31–33; tekstas vokiečių kalba, perrašas ne visai tikslus.

VERTIMAS: L[judvikas] Rėza, *Lietuvių liaudies dainos* 2, par. A[lbinas] Jovaišas, Vilnius: Vaga, 1964, 358–360.

[552r] Ew. Excellenz

bitte ich gehorfamft um Verzeihung, wenn ich in einer literäriſchen Angelegenheit mich an Hochdiefelben wende, ohne Ihnen perfönlich und vielleicht nicht einmal dem Nahmen nach bekannt zu feyn.

Der verftorbene Sprachgelehrte *Penzel*, für welchen ſich der Curator unferer Univerſität Ex. v. *Auerswald* und der felige Kriegerath *Scheffner* als Jugendfreunde intereßierten, wandte ſich unbekannter Weiße, an mich mit der Aufforderung, ihm einige littauifchen Volkflieder zu fenden, weil er die Abſicht hege, folche Ew. Excellenz zur hochgeneigten Anſicht vorzulegen und ſie alsdann herauszugeben. Ich antwortete ihm, daß ich die Reinfchrift noch nicht beforgt hätte; ich beabfichtigte aber felbft die Herausgabe einer kleinen Samlung von *Dainos* mit einer deutſchen Überfeßung begleitet – und in diefer Hinſicht bäte ich ihn, die Gewogenheit und Huld Ew. Excellenz an mich abzutreten oder richtiger gefagt, um diefelbe für mich zu bitten. Darüber ift nun *Penzel* geftorben und obwohl der Verftorbene nicht viel littauifch verftand (wie ich wenigftens

fw. Gocllauz

bitten ist gesehensam zur Verzierung, wenn ich in einer literarischen
 Angelegenheit mich an Sie schreiben würde, oder Ihnen persönlich und
 mittelst nicht mehr als drei Personen mich bekannt zu machen.
 Das verstorbene Preussische Penzel, für welchen ich der Herr
 Professor Dr. v. Auerswald und der selbige Herr
 Schreiner als Zeugen nennend in Anspruch nehme, wurde sich in der letzten
 Woche, so wie mit der Versicherung, ich einige literarische
 Handlungen zu fordern, weil er die Bekannte, welche fw. Gocllauz
 lang zu seiner Zeit befreundet war, und sie alle demselben,
 gegeben. Ich erwarte, daß ich die Bekannte nicht nicht
 beistehen werde; ich beabsichtige aber selbst die Bekannte eines
 kleinen Theils von Dainos mit einer kleinen literarischen
 Anzahl — und in dieser Hinsicht bitte ich Sie, die Gewogenheit und
 Geld fw. Gocllauz an mich abzugeben oder vielmehr gesagt, um dieselbe,
 so für mich zu bitten. Darüber ist nun Penzel gestorben und
 obgleich der Verstorbene nicht eine literarische Person (wie ich wenigstens
 mit einer Person in der Gen. d. L. 3. gesehen habe) so muß ich ihn doch
 auf ein gutes Beispiel dank sagen, daß er die Bekannte nicht nicht

aus einer Rezension in der Jen. A. L. 3. erfahren habe) so muß ich ihm doch noch im Grabe dafür Dank sagen, daß er die Sache eingeleitet und

[552v] mir zu Ew. Excellenz Huld und Gewogenheit den Weg gebahnet. Das ist nun die Veranlassung, welche mich so dreist gemacht hat, die beikommende Sammlung von *Dainos* Ew. Excellenz mit der gehorfamsten Bitte zu überfenden, selbige ein wenig anzusehen und mir mit ein Paar Seilen hochgeneigt zu sagen: ob sie wohl des Drucks würdig wäre?

Wenn dies der Fall wäre, dann würde ich mich erkühnen, ein zweytes größeres Anliegen ehrfurchtsvoll vorzutragen, nämlich den innigsten Wunsch, daß Ew. Excellenz huldreich geruhen möchten, diese Sammlung von schlichten Blumen des nordischen Himmels mit einem Für= oder Vorwort, was dem Werkchen zur Empfehlung dienen könnte, herablassend und freundlich zu beschenken. – Denn wie es in der Welt gehet, ohne Empfehlung kommt man auf der Erde nicht weit fort und Einige glauben, man könne ohne dieselbe nicht einmal in den Himmel kommen. Zwar haben einst Lessing und Herder etwas zum Lobe der litthauischen Volkslieder gesagt, aber ihr Wort scheint längst vergessen zu seyn. Auch *Jenisch* und der unsterbliche *Kant* erwähnen in dem Vorwort zum litthauischen Wörterbuch von *Mielke* rühmlich die *Dainos*, jedoch nur vorbeigehend und an⁸⁴ einem Orte, der nicht leicht dem größeren literarischen Publikum zu Gesicht kommen dürfte. Darum bedürfen und wünschen diese nordischen Gäste die Einführung in die deutsche gelehrte Welt von der Hand eines Mannes den Deutschland wohl ohne Schmeicheley den Dichter=Fürsten und Herzog feiner Literatur genannt hat. Glücklicherweise würde ich besonders mich schätzen, wenn es mir gelänge Ew. Excellenz Wohlwollen und Theilnahme für diese lange von mir gepflegte Sammlung zu erlangen, die zwar mit mehreren Stücken vermehrt werden könnte, aber zur Kenntniß des litthauischen Volksgefanges vor der Hand hinreichend zu seyn scheint. Einige

[553r] Einige Bemerkungen zu den einzelnen Liedern nebst einer kleinen Abhandlung von der litthauischen Volkspoesie⁸⁵ überhaupt könnte ich noch zur Beifügung am Ende des Werkchens mittheilen.

Wegen eines Verlegers würde ich zwar auch verlegen seyn, weil mir im Herzen von Deutschland kein Buchhändler bekannt ist, der sich, ohne Empfehlung, mit dieser ausländischen Waare befaßen möchte. An Absatz dürfte es zwar hier in Preußen Littauen und Kurland nicht fehlen. Denn ich werde schon häufig⁸⁶ erfucht, mein gegebenes Versprechen in Erfüllung zu setzen. Auch in deutschen Blättern entfinne ich mich, irgendwo gelesen zu haben, daß die *Dai=*

84 Po und įterpta an.

85 Taisyta k iš s.

86 Po schon įterpta häufig.

Einige Bemerkungen zu den jüngsten Lieder und meine Bemerkung
über die litthauische Volksweise überhaupt könnte ich noch zur Befügung
am Ende des Buchs mittheilen.

Wegen einer Heilung würde ich zwar und wachsende, wie mir im
zu Deutschland kein Geschäft bekannt ist, das sich, ohne Lagerung, mit
den ausländischen Waren befassen müssen. Der Absatz dürfte nicht
für die Provinzen Litthauen und Preußen nicht fallen. Denn ich würde
sicherlich erwarten, man würde die Heilung in Erfüllung zu setzen. Auch in
den Blättern selbst ist nicht irgend ein Galien zu finden, das die
nos nicht unwillkürlich sagen würden. Was ich bisher in Litthauen
diesem Jahr gesehen habe, wie Donalith's Jesuitenzettel, Prutenen, die
mehrerer über die litthauische Bibel ist auf meine Kosten gedruckt worden.
Die Kupfer sind aber, wie mich immer verjagen, in Deutschland um die
Hälfte geringer, und die Abnehmer dort williger und zahlreicher,
wie in Preußen. Darum geseh meine Wünsche sind in dieser Angelegenheit
auf dem Festlande und auf der Inselstadt - und wenn Fr. Goethe
und sein für mich und meine Dainos war Ihre Bemerkung über
Ihre Welt, so würde es für mich nicht zu wünschen übrig sein,
als so viele Ihre Geduld gegen einen Kritiker und freundlich
sagen wie können (dankbar entgegen zu kommen).
Fr. Goethe's Geduld, Güte und Liebe für Literates läßt mich
zuversich sein für die Kupfer, und was ich bei der ersten
Besuch gemacht habe, zu dem ich mich mit meiner Bitte
In dieser Erwartung, setze ich die Ihre mit den Gesellen
auf und immer froh auf zu sein

Fr. Goethe

Königsberg in Preußen,
Königsbergische, N. 4. J. 14. Oct. 1820.

gelesen am 17. Oct. 1820

Rhesa
Prof.

nos nicht unwillkōmen feyn wūrden. Was ich bisher in littauifchen Sachen habe drucken laßen, wie *Donaleits* Jahreszeiten, *Prutena*, Bemerkungen über die littauifche Bibel, ift auf meine Kofthen gedruckt worden. Die Kofthen find aber, wie mich Kenner verfichern, in Deutchland um die Hälfte geringer, und die Verleger dort williger und erkenntlicher, wie in Preußen. Darum gehen meine Wūnfche auch in diefer Angelegenheit nach dem Bücherlande und nach der Bücherftadt – und wenn Ew. Excellenz auch hierin für mich und meine *Dainos* was thun könnten oder gnädigt thun wollten, fo würde wahrlich für mich nichts zu wūnfchen übrig feyn, als fo viele hohe Gunftbezeigung gegen einen Unbekannten und Fremdling irgend wie[,] wann ¶ und wo⁸⁷ dankbar vergelten zu können.

Ew. Excellenz Edelmuth Humanität und Liebe für Literatur läßt mich Verzeihung hoffen für die Kühnheit, mit welcher ich gleich bei der erften Bekañtschaft gewagt habe, Hochdieselben mehr als mit einer Bitte anzugehen. In diefer Erwartung, habe ich die Ehre mit den Gefühlen ausgezeichneter Hochachtung und innigfter Ehrfurcht mich zu neñen.

Ew. Excellenz
gehorfamt ergebenfter Diener
Rhefa
Prof.
Kōnigsberg in Preußen,
Prinzeßinftraße, N. 4., d. 14. Oct. 1820.

Vertimas

[552r] Jūsų Ekscelencija,
nuolankiausiai prašau atleisti, kad kreipiuosi į Jūsų Aukštybę literatūros reikalais, būdamas asmeniškai Jums nepažįstamas ir galbūt nežinomas nė iš pavardės.

Šviesios atminties kalbininkas Penzelis, su kuriuo jaunystėje bičiulivosi mūsų universiteto kuratorius Jo Eks[celencija] v[on] Auerswaldas⁸⁸ ir šviesios atminties karo patarėjas Scheffneris⁸⁹, kreipėsi į mane, prašydamas atsiųsti keletą lietuvių liaudies dainų, nes norįs jas pateikti maloningai J[ūsų] Ekscelencijai įvertinti, o po to išleisti. Aš jam atsakiau, kad dar nesu paruošęs švarraščio, tačiau pats ketinu leisti nedidelį rinkinį *Dainos* su vertimu į vokiečių kalbą ir dėl to prašiau perleisti man J[ūsų] Ekscelencijos palankumą ir malonę, arba, teisingiau sakant, tų dalykų už mane paprašyti. Tačiau dabar Penzelis miręs, ir nors velionis menkai mokėjo lietuvių kalbą (kaip matau bent jau iš recenzijos *Jen[aische] A[llgemeine] L[iteraturzeitung]*⁹⁰), privalau ir kape

⁸⁷ Po *wann* įterpta *und wo*.

⁸⁸ Žr. išn. 21.

⁸⁹ Scheffneris mirė 1820 m. rugpjūčio 16 d.,
Rėzos laiškas parašytas spalio 14 d.

⁹⁰ Donelaičio *Metų* Penzelio recenzija išspausdinta 1818 m. laikraštyje *Jenaische Allgemeine Literaturzeitung* (P[enzel] 1818, 297–302).

gulinčiam jam padėkoti, kad padarė pradžią ir praskynė man kelią į J[ūsų] Ekscelencijos malonę ir palankumą.

[552v] Tai teikia man drąsos pasiūsti J[ūsų] Ekscelencijai šį *Dainų* rinkinį su nuolankiausiu prašymu teiktis į jį pažvelgti ir keliomis eilutėmis atsakyti man, ar verta jį spausdinti?

Jeigu šitaip būtų, tada su giliausia pagarba drįsčiau išsakyti antrą, didesnį prašymą, net savo giliausią troškimą: kad šią kuklių gėlių, pražydusių po šiaurės padange, puokštę J[ūsų] Ekscelencija maloningai teiktumėtės apdovanoti pritariamuoju žodžiu arba įžanga ir taip rekomenduotumėte leidinėlį. Juk šiame pasaulyje taip jau yra, kad be rekomendacijos toli nenuėisi, o kai kas mano, kad be jos ir į dangų nepateksi. Tiesa, lietuvių liaudies dainomis kadaise gėrėjosi Lessingas ir Herderis, bet jų žodis, atrodo, jau seniai pamirštas. Taip pat Jenischas ir nemirtingasis Kantas pagyrė *Dainas* Milkaus lietuvių kalbos žodyno pratarmėse⁹¹, tačiau tik probėgomis ir tokiame leidinyje, kuris neprieinamas platesnei literatūrinei publikai. Todėl šioms Šiaurės viešnioms reikia ir jos pageidauja, kad į vokiečių mokytojų pasaulį jas įvestų ranka vyro, kurį Vokietija be jokio pataikavimo pavadino poetų kunigaikščiu ir savo literatūros hercogu. Būčiau be galo laimingas, jeigu pavyktų sulaukti J[ūsų] Ekscelencijos palankumo ir pagalbos šiam seniai puoselėjamam mano rinkiniui, kuris, nors galėjo būti gerokai gausesnis, atrodo, pakankamai pristato lietuvių liaudies poeziją.

[553r] Keletą pastabų apie atskiras dainas ir nedidelį pačios lietuvių liaudies poezijos tyrinėjimą galėčiau pridėti leidinėlio gale.

Dėl leidėjo taip pat turėčiau sunkumų, kadangi Vokietijos širdyje nepažįstu nė vieno leidėjo, kuris be rekomendacijos imtųsi gaminti tą užsienietišką prekę. Beje, Prūsų Lietuvoje ir Kurše ją realizuoti nebūtų sunku, nes iki šiol esu raginamas ištesėti pažadą⁹². Taip pat prisimenu kažkur Vokietijos spaudoje esu skaitęs, kad *Dainos* nebūtų nepageidaujamos. Ką iki šiol esu parengęs iš lietuviškųjų dalykų – Donelaičio *Metus*, *Pruteną*, pastabas lietuviškai Biblijai – išspausdinau savo paties lėšomis. Tačiau išlaidos Vokietijoje, kaip man tvirtina žinovai, esančios per pusę mažesnės, o leidėjai ten palankesni ir sukalbamesni negu Prūsijoje. Todėl ir šiuo atžvilgiu mano žvilgsnis krypta į knygų kraštą ir knygų miestą, o jeigu ir tuo [požiūriu] J[ūsų] Ekscelencija galėtų mėt ar maloningai norėtų mėt pagelbėti man ir mano *Dainoms*, tai iš tikrųjų beliktų

⁹¹ Žr. išn. 24–28.

⁹² Vokiečių literatai, recenzavę Donelaičio kūrinių, ragino Rėzą kuo greičiau parengti ir išleisti lietuvių dainų rinkinį, apie kurį buvo pats užsiminęs pratarmėje: „Ich mache demnach den Anfang mit diefem Donaleitfichen Werk: das Jahr in vier Gefängen, welchem bei etwanniger Muffe eine Sammlung von Dainos, oder Volkslieder

folgen follten, wenn die gelehrte Welt diefe kleinen Nationalfchätze nicht ganz mit Verachtung von der Hand weifen follte“ (Rhesa 1818b, VI; „Todėl aš pradedu Donelaičio kūriniu – *Metai keturiose giesmėse*, po jo, esant poreikiui, pasirodys rinkinys *Dainos, oder Volkslieder*, jeigu tik mokytoji visuomenė nepaniekins šių kuklių tautos turtų.“).

trokšti tik vieno: už tokias gausias malones, suteiktas nepažįstamam ir svetimšaliui, kaip nors, kada nors ir kur nors nuoširdžiai atsidėkoti.

J[ūsų] Ekscelencijos didžiadvasiškas kilnumas ir meilė literatūrai leidžia man tikėtis atlaidumo už tai, kad jau per pirmą pažintį išdrįsau kreiptis į Jūsų Aukštąbę daugiau negu su vienu prašymu. Su šia viltimi turiu garbės su giliausia bei nuoširdžiausia pagarba pasirašyti

J[ūsų] Ekscelencijai
nuolankiausiai atsidavęs tarnas
Rėza
Prof[esorius]
Karaliaučius Prūsijoje,
Princesės gatvė Nr. 4,
1820 m. sp[alio] 14 d.

5. MARTYNO LIUDVIKO RĖZOS LAIŠKAS JOHANNUI WOLFGANGUI VON GOETHE' I, 1826 m. kovo 20 d.; Goethe- und Schiller-Archiv – Klassik Stiftung Weimar: Bestand 29: Goethe / Eingegangene Briefe. Rhesa, Ludwig Jedemin (GSA 28/744, Bl. 1–2v).

DOKUMENTO APRAŠAS: Tai atskira byla, 4 lapai be paginacijos, formatas *in quarto*, kraštai lygūs, popierius pageltęs, plonas, geros kokybės, su vandenženkliais (įžiūrimas augalinis motyvas ir raidės E x H ar K?), rašyta paties Rėzos ranka abiejuose lapo pusėse per visą lapo plotį, paliekant tuščios vietos lapo viršuje; paskutinio puslapio kairiojoje paraštėje dviejose eilutėse pasukus lapą 90 laipsnių kampu prieš laikrodžio rodyklę, įrašytas adresatas, rašyta tamsiai rudu intensyviu rašalu, per vidurį matyti horizontali lenkimo linija. Rašysena kaligrafiška, eilutės lygios, tarpai tarp eilučių nemaži, paskutiniame puslapyje jie siauresni, yra kustodai. Rašyta gotikiniu kursyvu, o asmenvardžiai, vietovardžiai, žodis *Dainos* ir kiti lietuviški žodžiai – lotyniška antikva pramaišiu su gotišku kursyvu. Yra skutimo žymių, įterptų ir išbrauktų žodžių. Archyvinės informacijos, kas iki šiol buvo užsisakęs šį dokumentą, nėra.

ANKSTESNĖ PUBLIKACIJA: Juozas Eretas, „Rėzos santykiai su Goethe“, *Athenaeum* 9(2), 1938, 42–45; tekstas vokiečių kalba, perrašas ne visai tikslus; publikuota ir paskutinio puslapio fotokopija.

VERTIMAS: L[iudvikas] Rėza, *Lietuvių liaudies dainos* 2, par. A[lbinas] Jovaišas, Vilnius: Vaga, 1964, 361–365; vertimas į lietuvių kalbą; publikuota ir paskutinio puslapio fotokopija.

[1r] Ew. Excellenç
wagte ich bereits vor 4 Jahren ein Manufcript von liththauifchen Volkflie=
dern aus Verehrung und Liebe zu überfenden. Der verftorbene *Penzel*
hatte mich dazu veranlaßet. Er schrieb mir, daß Ew. Excellenç Sich für diefe
Lieder intereßierten und war mir anrätbig, Ihnen Einige davon zu
überfenden. Ob die Handfchrift zu Ew. Excellenç Händen gekoömen ift,

weiß ich nicht; denn Herr *Penzel* starb unterdessen und ich blieb ohne weitere Nachricht; so wie ich auch von einer Kiste mit Litthauischen Büchern und Manuscripten aus dem Nachlaß des sel[igen] Prediger *Oftermeyer*, welche ich dem nach *Weimar* reisenden Generalsuperintendent *Krause* mitgab, um sie an *Penzel* in *Jena* zu befördern – „gar keine⁹³ Kunde erhalten habe. Es wäre Schade, wenn diese Sachen und manche andre auf Litthauen bezug habende Papiere des *Penzel'schen* Nachlasses sollten verlohren gegangen seyn!

Die vorgedachten litthauischen Volkslieder sind nun im Druck erschienen, und damit ein gedrucktes Exemplar desto sicherer in Ew. Excellenz Hände

käme, so⁹⁴ schickte ich solches meinem vieljährigen Freunde und Gönner dem Geh[eimen] O[bersten] R[ath] *Nicolouius* in Berlin zu, der das Buch nach seiner edlen Vorliebe für die *Dainos* gewiß wird befördert haben.

Was das erwähnte Manuscript betrifft (mag es zu Ew. Excellenz Händen gekommen seyn oder nicht) so muß ich bemerken, daß daselbe eine frühe schon im Jahre 1815 (so viel ich mich erinnere) gefertigte noch nicht zum Druck bestimmte Handschrift war. Seit der Zeit erhielt ich von meinen litthauischen Freunden eine bedeutende Zahl anderer Lieder, worunter Theils neue, mir noch unbekante, Theils die schon Ausg

[1v] ausgemittelten, doch in einer andern Gegend Litthauens aufgezeichneten *Dainos* befindlich waren. Die letzteren wichen in einigen Strophen von den früher aufgezeichneten Liedern ab; aber im Ganzen nahm ich mit hoher Freude wahr, daß ein und daselbe Lied an vier und fünf verschiedenen Orten auf dieselbe Weise fast mit denselben Ausdrücken von dem Landvolk gefungen wird, wodurch die Ächtheit desselben verbürgt ist. Bei einigen, jedoch im Ganzen nur wenigen *Dainos* fand eine mehr oder weniger bedeutende Abweichung statt, die sich vorzüglich am Schluß des Liedes kundgab. Ein Gefang hatte nämlich ein bis zwey Verse mehr, ein anderer einen Vers weniger. „Hier verließ der Vorfängerin das Gedächtniß – schrieb mir der Freund aus Memel – sie wußte nicht weiter zu fingen“. – Dem Liede fehlte auch wirklich eine Strophe, wie dies sich aus der Vergleichung mit demselben Stück aus einer anderen Gegend erwies. Bei anderen Stücken waren zwey Lieder in Eines zusammengefloßen, wo Metrum und Inhalt Ähnlichkeit mit einander hatten. In Vielen bezog sich die *Variante* nur auf einzelne Wörter oder Zeilen

93 Po befördern išbraukta habe ir įrašyta gar keine.

94 Po käme įterpta so.

3[um] b[eifpiel] in dem Liede: Der Befuch der Tochter S. 242, wo die Schlußzeile in einem Exemplar also hieß: *Jis paštôs Atmónu*; in einem anderen Exemplar: *Jis paštôs Gendrólu*. Man fieht, der Sänger hat dem deutſchen 3uhörer das unbekante Wort *Atmonu* verdeutlichen wollen und das deutſche General (*Gendrólus*) dafür gefetzt. Ich könnte aus diefen Varianten wenn es ſich der Mühe verlohnte, einen Kritiſchen Apparat an

[2r] anfertigen und der gelehrten Welt mittheilen. Vielleicht dürfte ſich manche intereſſante pſychologiſche⁹⁵ Erklärung aus den Abweichungen einzelner Verſe und Wörter machen laſen. Aber eine ſolche *Critic* würde wohl

wenige Leſer finden und welcher Buchhändler würde eine ſolche *far[r]ago*⁹⁶ *libelli* in Verlag nehmen? Muß ich doch ſchon alle meine Werke vaterlän= diſchen Inhalts auf eigene Koſten drucken laſen. Nur mit Mühe hat ſich *Hartung* dazu verſtanden, die verächtlichen *Dainos* dieſmal⁹⁷ auf ſeine Koſten ohne Honorar für den Verfaſſer⁹⁸ abzudrucken. Deutſche Buchhändler darum anzugehen, habe ich gar nicht den Muth gehabt, weil ich es mir ſchon an den Fingern abzählen konnte, daß ein Roman von *Walter Scott* mehr goldene Reize für ſie haben muß, als barbariſche Lieder aus Litthauen. Und ich zweifle ſelbt, ob *Hartung* ſeine Koſten wieder erlangt, da er die Buchhändlerkünſte nicht verſteht (bloß Buchdrucker iſt) und empfehlende Recenſionen kaum zu erwarten ſtehen. Denn was laſen ſich wenn mans gerade will⁹⁹ nicht für Ausſtellungen gegen die Überſetzung, gegen die Anordnung, gegen die Anmerkungen

und ſo w[eiter] machen!! Mein Gott¹⁰⁰, mancher Kritiker wird wohl noch gar auf den Gedanken kommen: der Herausgeber habe manche Lieder ſelbt gemacht, wenigſtens hin und her einen Vers ausgeputzt verändert und dergl[eichen]. – Auf alles dieſes bin ich ſchon ſehr gefaßt. Denn zum Glück leben noch meine Freunde und Mitſamler in Litthauen, die mir das 3eugnis der Treue im Wiedergeben des zugefandten¹⁰¹ Textes und in der Überſetzung¹⁰², auf das Redliche und Gewißenhafteſte geben können. An ihrer eigenen Treue beim Aufzeichnen darf ich keinen Augenblick zweifeln. Denn wenn¹⁰³ Einer hie und da etwas geändert hätte, ſo würde die Änderung durch daſelbe in andrer Gegend von dem zweyten und dritten Samler

95 *f taisyta iš f.*

96 *Žodyje farrago įterpta raidė r.*

97 *Skutimo žymė ir ant jos užrašyta dies.*

98 *Po Honorar įterpta für den Verf.*

99 *Po ſich įterpta wenn mans gerade will.*

100 *Po Gott išbraukta mach (apsirikimas rašant).*

101 *Po des įterpta zugefandten.*

102 *Po Überſetzung išbraukta im Nothfall.*

103 *Po wenn išbraukta auch.*

[2v] *Samler*¹⁰⁴ aufgezeichnete Lied wiederlegt werden. Nur wo ein einziger Zeuge für das Lied *dasfeheth*¹⁰⁵, hat es mir geschienen eine größere Vorficht anwenden¹⁰⁶ zu müssen; ich habe daher manches in der That schöne Lied unbarmherzig *kaširt*, weil es mir zu regelmäßig schien. Und ich weiß nicht, ob ich nicht hierin zu weit gegangen bin. – Was meinen Ew. Excellenz wohl zu folgendem Liede?:

Werp̄k dukryte, ne tingėk, Ant Kodelio wis žurėk; Ne leik̄ Sulą perforey, Ne lippik, ne fuk fukrey!	Spinne Tochter, fey nicht träge, Auf den Knocken sieh beständig; Spinne nicht zu drell den Faden. Reiß nicht ab, und klebe nicht an.
Werp̄k Mergate, ne miegók, Ant Spolalės wis dabók, Tą priwerp̄ju! kupiną, Greitay wěl užmauk kittą[.]	Spinne Mägdlein, schlaf nicht ein. Gieb ¹⁰⁷ ftets auf die Spuhle Acht: Ift sie bis oben (gehäuft) vollgefüoñen, Stecke flugs die Andre auf.
Werp̄k Baltoji, werpk plonay, Bus Tewužui Maržkinnei. Wey, Mañuže jau pafešt', Reiks taw weik i Staklus fešt'.	Spinne Weiße, spinne fein, Werden Vaters Hemde feyn. Sieh, die Mutter altert schon Wirft bald in den Webstuhl müßen.
Werp̄jā ir Audėjā Koznas wis pagarbina; Jei ne itókfta Apdara, Kraiczū Skryne wis pilna.	Spinnerin und Weberin Lobt ein Jeder immerhin Nie fehlts ihr an Abmach Kost. Der Brautkaften ist ftets gefüllt.

Obgleich der Inhalt des Liedes artig genug ist, so habe ich es doch weggeftrichen und in die letzte Reinschrift nicht aufgenommen, weil es von dem einfachen Bau der übrigen *Dainos* zu sehr abficht. Ob vielleicht ein ähnliches Deutsches Lied wo¹⁰⁸ vorhanden feyn mag? – Dagegen sehe ich mich genöthigt, manche ehemals verworfene Strophe wieder aufzunehmen, weil sie durch zwey bis dreÿ Zeugen aus entfernten Gegende[n] als ächt verbürgt wurde.

Bei der Anordnung ging ich von dem Gesichtspunct aus, diejenigen Lieder voranzustellen, welche die litthauische Braut noch im Haufe der Mutter darstellen, darauf ließ ich diejenigen Stücke folgen, welche sie als Verlobte und Gattin schildern. Die Thierhochzeiten flocht ich als allegorische Stücke in die Brautlieder ein. Besondere Fächer und Abteilungen wollte ich nicht machen, um der einfachen Liederfamlung nicht ein gekünsteltes Ansehen zu geben.

Doch was verweile ich Ew. Excellenz länger mit Darstellung meines Verfahrens, welche sich aus dem Werke von selbst ergibt. Ich schließe mit dem Wunsche, daß Hochdieselben einen freundlichen Blick auf diese schmucklosen Producte der litthauischen Volksmufe werfen möchten.

104 Po *Samler* išbraukta wiederlegt wurd.

105 Po *dasfeheth* išbraukta feine.

106 anwenden taisyta iš anzuwenden.

107 G taisyta iš g.

108 Po *Lied* įterpta wo.

Mich Dero Gewogenheit innigft empfehlend verbleibe ich mit Ehrfurcht und Liebe

Ew. Excellenç
ergebenfter Diener
Rhefa
Königsberg in Preußen
d. 20. März 1826.

ʽAn den Herrn Geh[eimen] Rath, Großfürftl[ichen] Weimarſchen
Staatsminifter u[nd] Ritter
Ex[cellenç] v[on] Göthe
Excellenç in Weimar¹⁰⁹.

Vertimas

[1r] Jūsų Ekscelencijai

jau prieš ketvertą metų¹¹⁰ drįsau su pagarba ir meile nusiųsti lietuvių liaudies dainų rankraštį. Mane buvo paskatinęs šviesios atminties Penzelis. Jis man rašė, kad J[ūsų] Ekscelencija domėjotės šitomis dainomis ir patarė Jums keletą nusiųsti. Ar rankraštis pateko į J[ūsų] Ekscelencijos rankas, aš nežinau, nes ponas Penzelis tuo tarpu mirė ir daugiau žinių manęs nepasiekė; kaip nieko nežinau ir apie skrynią su lietuviškomis knygomis bei rankraščiais iš velionio kunigo Ostermejerio¹¹¹ palikimo, kurią įdaviau į Weimarą vykusiam generaliniam superintendentui Krausei¹¹², kad nugabentų Penzeliui į Jeną. Būtų gaila, jei tie dalykai ir kiti su Lietuva susiję popieriai iš Penzelio palikimo pradingtų!

Minėtos lietuvių liaudies dainos dabar jau išleistos, ir kad spausdintas egzempliorius kuo patikimiau patektų į Jūsų Ekscelencijos rankas, pasiunčiau jį į Berlyną savo ilgamečiam draugui ir rėmėjui Sl[aptajam] vyr[iausiajam] t[arėjui] Nicolovijui¹¹³, o jis, kilniai vertinantis *Dainas*, knygą neabejotinai perduos Jums¹¹⁴.

Kalbėdamas apie minėtą rankraštį (ar jis būtų patekęs Jūsų Ekscelencijai į rankas, ar ne) turiu pastebėti, kad tai buvo ankstyvas, kiek atsimenu, dar 1815 metais sudarytas, spaudai neparengtas rankraštis. Vėliau iš savo lietuvių bičiulių gavau nemaža kitų dainų, iš kurių dalis buvo naujų, man nežinomų, o dalis jau žinomų, tačiau

[1v] užrašytų kitose Lietuvos¹¹⁵ vietose *Dainų*. Pastarųjų kai kurie posmai skyrėsi nuo anksčiau užrašytųjų; bet apskritai su dideliu džiaugsmu pamačiau, kad viena ir ta pati daina keturiose ar penkiose vietose kaimo žmonių dainuojama tuo pačiu būdu,

109 Įrašyta kairėje paraštėje.

110 Iš tikrųjų rankraštį Rėza buvo nusiųstęs prieš šešerius metus, 1820 m. spalio 14 d.

111 Žr. išn. 4. Tuo metu, kai buvo rašomas šis laiškas, Zygfrydas Ostermejeris buvo prieš penkerius metus miręs.

112 Žr. išn. 19.

113 Žr. išn. 38.

114 Kai Rėza rašė laišką, Goethe jau buvo gavęs iš Nicolovijaus šią knygą.

115 T. y. Prūsijos Lietuvos.

beveik tais pačiais žodžiais, o tai užtikrina jos autentiškumą. Kai kurios, tiesą sakant, vos kelios *Dainos* daugiau ar mažiau skyrėsi, dažniausiai tai pasitaikė pabaigoje. Būtent viena daina buvo viena ar dviem eilutėmis ilgesnė, kita – eilute trumpesnė. „Čia dainininkė nebeprisiminė, – rašė man bičiulis iš Klaipėdos¹¹⁶, – ji nebežinojo, ką toliau dainuoti.“ Tai dainai iš tikrųjų trūko vieno posmo, kaip paaiškėjo palyginus su ta pačia, užrašyta kitoje vietoje. Kitais atvejais buvo sulietos į vieną dvi dainos, turinčios panašų metrą ir turinį. Daugiausia variantai skyrėsi tik pavieniais žodžiais arba eilutėmis, pvz., daina „Duktės aplankymas“, p. 242, kurios paskutinė eilutė vieną kartą užrašyta: *Jis pafťôs Atmónu*, o kita: *Jis pafťôs Gendrólu*. Matyti, kad dainininkas, norėdamas paaiškinti vokiečių klausytojui nežinomą žodį *Atmonu*, pakeitė jį vokišku žodžiu *Generolas* (*Gendrólus*). Iš šių variacijų, jeigu pastangos būtų buvusios vertos, galėjau parengti kritinį aparatą

[2r] ir pateikti mokslo pasauliui. Iš tos pačios dainos eilučių ir žodžių skirtybių tikriausiai būtų galima padaryti įdomių psichologinių išvadų. Tačiau toks kritinis [leidimas] neturėtų daug skaitytojų ir koks knygų prekybininkas imtųsi leisti tokią *farrago libelli*?¹¹⁷ Juk visus savo tėvyninio turinio darbus tenka leisti savo lėšomis. Su vargu pavyko įkalbėti Hartungą tas niekinamas *Dainas* šį kartą išspausdinti savo lėšomis, be honoraro autoriui. Kreiptis tuo reikalu į Vokietijos leidėjus neišdrįsau, nes aišku kaip dieną, kad Walterio Scotto¹¹⁸ romanas jiems atneš daugiau auksinio žavesio negu barbariškos dainos iš Lietuvos. Aš net abejoju, ar atgaus Hartungas savo išlaidas, kadangi jis nenusimano knygų prekybos reikaluose (yra tik spaustuvininkas), o palankių recenzijų vargu ar galima tikėtis. Juk norint galima rasti visokiausių priekaištų dėl vertimo, grupavimo, komentarų ir t. t.! Dieve mano, kokiam nors kritikui net gali šauti mintis, kad rengėjas kai kurias dainas pats parašęs ar šen bei ten kokią eilutę padailinęs, pakeitęs ir pan. Visam tam esu visiškai pasirengęs. Nes, laimė, tebe gyvena Lietuvoje mano bičiuliai ir pagalbininkai, kurie gali garbingai ir sąžiningai paliudyti, su koku tikslumu pateikiau ir išverčiau man atsiųstus tekstus. Dėl jų pačių sąžiningumo užrašant dainas neabejoju nė trupučio. Nes jeigu vienas ką nors būtų pakeitęs, jį demaskuotų ta pati daina, antro ar trečio

[2v] rinkėjo užrašyta kitoje vietoje. Bet jeigu daina turėjo tik vieną pateikėją, man atrodė, reikia būti dar atsargesniam; todėl vieną kitą tikrai puikią dainą negailestingai pašaliniau, nes man jos pasirodė per daug taisyklingos. Ir nežinau, ar nepersistengiau. Ką Jūsų Ekscelencija manote apie šitą dainą?

¹¹⁶ Šis asmuo galėtų būti Wilhelmus Beerbohm (1786–1865) – pakrančių žvejybos inspektorius, vėliau tapęs Klaipėdos miesto burmistru. Jis susirašinėjo su Rėza, siuntė ne tik dainų, bet ir žvejybos terminų žodynelius su brėžiniais. Dokumentai yra išlikę Rėzos archyve (LMAVB RS: f. 137–5).

¹¹⁷ Lot. *farrago libelli* – mišinys, įvairenybės.

¹¹⁸ Walteris Scottas (1771–1832) – anglų literatūros klasikas, škotų kilmės romanistas, dramaturgas ir poetas.

Werp̄k dukryte, ne tingėk,
Ant Kodelio wis žurėk;
Ne leik Sulą perftorey,
Ne lippik, ne fuk fukrey!

Werp̄k Mergate, ne miegók,
Ant Spolalės wis dabók,
Tą priwerpjuł' kupiną,
Greitay wěl užmauk kittą[.]

Werp̄k Baltoji, werpk plonay,
Bus Tewužui Maržkinnei.
Wey, Mažuže jau pafęst',
Reiks taw weik į Staklus fęst'.

Werpėją ir Audėją
Koznas wis pagarbina;
Jei ne ftókłta Apdara,
Kraiczū Skryne wis pilna¹¹⁹.

Spinne Tochter, feý nicht träge,
Auf den Knocken sieh beständig;
Spinne nicht zu drell den Faden.
Reiß nicht ab, und klebe nicht an.

Spinne Mägdlein, schlaf nicht ein.
Gieb ftets auf die Spuhle Acht:
Ift sie bis oben (gehäuft) vollgefpoñen,
Stecke flugs die Andre auf.

Spinne Weiße, spinne fein,
Werden Vaters Hemde feýn.
Sieh, die Mutter altert schon
Wirft bald in den Webstuhl müßen.

Spinnerin und Weberin
Lobt ein Jeder immerhin
Nie fehlts ihr an Abmach Koft.
Der Brautkaften ift ftets gefüllt.

Nors dainos turinys yra gana gražus, aš jos atsisakiau ir neįrašiau į paskutinį švarraštį, nes ji savo dailumu skiriasi nuo kitų *Dainų*. O gal galėjo būti kur nors panaši vokiška daina? Ir atvirksčiai: kai kuriuos anksčiau atmestus posmus buvau priverstas gražinti, nes du ar trys liudytojai iš nutolusių vietovių juos užrašė kaip autentiškus.

Grupuojant dainas laikiausi principo pirma pateikti tas, kuriose lietuvių nuotaka vaizduojama dar motinos namuose, toliau sudėjau tekstus, rodančius ją esant sužadėtine ir žmona. Žvėrių vestuves įterpiau tarp nuotakos dainų kaip alegoriją. Specialių padalinių ir skyrių nenorėjau daryti, kad paprastas dainų rinkinys neįgautų dirbtinės išvaizdos.

Tačiau kam aš gaišinu Jūsų Ekscelenciją aprašinėdamas savo metoda, tai matosi pačiame rinkinyje. Baigiu trokšdamas, kad Jūsų Aukštybė teiktųsi draugiškai žvilgtelėti į šiuos kuklius lietuvių liaudies mūzos kūrinis.

Nuoširdžiai tikėdamasis Jūsų palankumo, lieku su gilia pagarba ir meile

Jūsų Ekscelencijai visiškai atsidavęs tarnas
Rėza
Karaliaučius Prūsijoje,
1826 m. kovo 20 d.

Ponui Slapt[ajam] Tarėjui, Weimaro Didžiosios kunigaikštystės valstybės Ministrui ir Kavalieriui, Eks[celencijai] v[on] Goethe'į
Ekscelencijai Weimare

119 Dainą atsiuntė Zygfrydas Ostermejeris, Rėzos archyve esančiame variante yra dar du posmai: „Werp̄k, jaunoji, ne tingėk, /

Diews tai lepe, to minnėk, / Kad per Weido Prakaitą / Tur būt Duona pelnoma“ (LMAVB RS: f. 137–4, 32v).